

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки “Полтавський університет
економіки і торгівлі”
08 липня 2015 року № 152-Н

Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
“ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ”**

Факультет харчових технологій,
готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
Форма навчання денна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

„_____” _____ 2020 р. Г.П. Скляр

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***На тему “РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ”***

зі спеціальності 242 Туризм
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра

Виконавець роботи Ємець Василь Тимурович

(підпис, дата)

Науковий керівник д. геогр. н., проф. Шуканов Павло Васильович

(підпис, дата)

ПОЛТАВА – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.....	6
ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ	6
1.1. Соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні.....	6
1.2. Природно-ресурсна база розвитку туризму в регіоні.....	19
1.3. Історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності	30
РОЗДІЛ 2.....	39
ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ	39
2.1. Організація туристичної діяльності в регіоні	39
2.2. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні	59
2.3. Основні напрями вдосконалення розвитку туризму в регіоні	72
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	81
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

Останніми роками в умовах ринкових відносин зростає значущість економіки регіонального туризму, адже завдання організації курортно-туристичної діяльності на сьогоднішній день повинні вирішуватись як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

У сучасних умовах курортно-туристична сфера має ряд серйозних проблем: низька якість рекреаційно-туристичних послуг, слабка інфраструктура, високий рівень зносу основних фондів, стагнація розвитку внутрішнього і в'їзного туризму.

Курортно-туристична сфера традиційно відігравала важливу роль у господарському комплексі Запорізької області, тому наявні проблеми потребують детального вивчення, аналізу, вироблення стратегії управління і системи заходів для їх вирішення.

Для Запорізької області розвиток курортно-туристичної діяльності є одним із пріоритетних напрямів забезпечення економічного зростання, збільшення надходжень до місцевих та Державного бюджету України, що забезпечить підвищений рівень якості життя населення, стане фактором зниження безробіття у регіоні та стабілізує економічне зростання регіону.

У ході розвитку туризму і курортів у Запорізькій області до туристсько-екскурсійних маршрутів постійно включаються нові об'єкти.

Також в останні роки в області набули популярності зелений, сільський, індустріальний, етнотуризм та інші види внутрішнього і зовнішнього туризму. Потенціалом їхнього розвитку виступає значна кількість туристсько-рекреаційних ресурсів, якими володіє Запорізька область.

Проблеми розвитку туристичної діяльності та регіональних проблемах туристичного бізнесу досліджуються у роботах таких науковців, як І. М. Школа, Т. М. Ореховська, Д. М. Стеченко, В. Ф. Кифяк, О. П. Корольчук, М. П. Мальська, О. В. Мельник, Н. В. Мельнікова та ін.

Мета роботи полягає в дослідженні теоретичних та прикладних аспектів

використання природно-ресурсного потенціалу як складової сфери туризму у Запорізькій області та аналізу показників, що характеризують стан туристично-рекреаційного комплексу регіону, узагальнення тенденцій розвитку, вивчення проблем, які потрібно вирішити. Досягнення поставленої мети забезпечується виконанням наступних взаємопов'язаних завдань:

- виявити соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні;
- вивчити природно-ресурсну базу розвитку туризму в регіоні;
- оцінити історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності;
- дослідити організацію туристичної діяльності в регіоні;
- проаналізувати особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні;
- вивчити та запропонувати основні напрями вдосконалення розвитку туризму в регіоні.

Об'єктом дослідження є процес туристичної діяльності у Запорізькій області. Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні підходи у дослідженні стану та перспектив розвитку сфери туризму Запорізького регіону.

Для розв'язання визначених завдань роботи, досягнення мети використовувався наступний комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження: загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема, методи системного аналізу, методи причинно-наслідкового аналізу, методи порівняльного аналізу, методи прямого структурного аналізу, узагальнення. За допомогою аналітичного методу здійснено підбір інформації за темою. Використовувався метод економіко-статистичного аналізу.

Інформаційною базою слугували: законодавчі та нормативно-правові акти України, у сфері туризму, матеріали Державної служби статистики України та Головного управління статистики у Запорізькій області, Департаменту культури, туризму, національностей та релігій Запорізької ОДА, Запорізької обласної Туристичної Асоціації, Запорізького обласного туристично-

інформаційного центру, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем дослідження регіонального туризму, публікації в наукових періодичних та електронних виданнях, статистичні бюлетені туристичної діяльності, матеріали науково-практичних конференцій, дані мережі Інтернет.

Окремі положення кваліфікаційної роботи були апробовані та опубліковані в матеріалах X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Мережевий бізнес: становлення, проблеми, інновації» (м.Полтава, 27-28 квітня 2020 року).

Структурно робота складається з двох розділів, вступу, висновків, переліку інформаційних джерел, додатків. У роботі налічується 6 таблиць, 14 рисунків, 3 додатки (у них 7 таблиць), перелік інформаційних джерел налічує 85 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ПЕРЕДУМОВИ ТА ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

1.1. Соціально-економічні чинники розвитку туризму в регіоні

Чисельність наявного населення в Запорізькій області, на 1 січня 2019 р. становила 1 705,8 тис. осіб (міське – 1319,2 (77,3%), сільське – 386,6 тис. осіб). Упродовж січня-листопада 2018 р. чисельність населення зменшилася приблизно на 15 тис. осіб. Порівняно з січнем-листопадом 2016 р. обсяг природного скорочення збільшився на майже 1 400 осіб та становив –12482 особи (рис. 1.1.1). Залишається суттєвим перевищення кількості померлих над кількістю живонароджених: на 100 померлих – 51 народжених.

Рис. 1.1.1 Динаміка показників природного руху населення, за [17]

У Запорізькій області у 2017 р. 453,6 тис. домогосподарств призначено субсидії для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг та електроенергії, при цьому в міських поселеннях –370,7 тис., у сільській місцевості – 82,9 тис. домогосподарств. Загальна сума призначених субсидій у 2017 р. становила 192,8 млн.грн (у міських поселеннях –162,9 млн. грн, у сільській місцевості –29,9 млн. грн). Середня сума призначеної субсидії на одне домогосподарство в грудні 2017 р. склала 713,5 грн. Крім того, в 2017 р. 39,2 тис. домогосподарств звернулися за субсидіями готівкою для придбання

скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива, при цьому в міських поселеннях – 11,7 тис., у сільській місцевості – 27,5 тис. домогосподарств. Призначено субсидії 33,4 тис. домогосподарств на суму 92,4 млн. грн (у міських поселеннях – 10,4 тис. домогосподарств на 30,3 млн.грн, у сільській місцевості – 23,0 тис. домогосподарств на 62,1 млн.грн). Середній розмір призначеної субсидії цього виду на одне домогосподарство в грудні 2017 р. становив 2790,8 грн. У 2017р. субсидії готівкою на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива отримали 31,7 тис. домогосподарств на суму 87,4 млн.грн, при цьому в міських поселеннях – 9,7 тис. домогосподарств на 28,4 млн. грн, у сільській місцевості – 22,0 тис. домогосподарств на 59,0 млн.грн. Заборгованість населення за житлово-комунальні послуги на кінець грудня 2017 р. (з урахуванням заборгованості, яка виникла в попередні періоди) становила: газопостачання – 642,0 млн. грн, централізоване опалення та гаряче водопостачання – 641,1 млн. грн, утримання будинків і споруд та прибудинкових територій – 150,2 млн.грн, централізоване водопостачання та водовідведення – 107,5 млн. грн, вивезення побутових відходів – 25,5 млн. грн. Крім того, за електроенергію населенням області сплачено в грудні 2017 р. 114,2 млн. грн. Заборгованість населення за електроенергію на кінець грудня 2017 р. (з урахуванням заборгованості, яка виникла в попередні періоди) склала 154,3 млн. грн.

Кількість зареєстрованих безробітних, які отримали статус безробітного впродовж 2017 р., становила 68,6 тис. осіб. При цьому кількість зареєстрованих безробітних за місяць збільшилася на 10,9% та на кінець грудня 2017 р. становила 21,8 тис. осіб. Із загальної кількості безробітних 53,3% складали жінки, 38,8% – мешканці сільської місцевості, по 35,8% – молодь у віці до 35 років та особи, які мають додаткові гарантії в сприянні працевлаштуванню. Рівень зареєстрованого безробіття в цілому по області в порівнянні з попереднім місяцем збільшився на 0,2 в.п. та на кінець грудня 2017 р. становив 2,0% населення працездатного віку. Суттєве збільшення показника відбулось по сільській місцевості (на 0,6 в.п.), де на кінець грудня 2017 р. рівень

zareєстрованого безробіття становив 3,5%. По міських поселеннях показник збільшився на 0,1 в.п. та на кінець грудня 2017 р. склав 1,6%. Кількість вільних робочих місць (вакантних посад), заявлених роботодавцями до державної служби зайнятості, в грудні 2017 р. порівняно з листопадом 2017р. зменшилась у 1,7 раза та на кінець грудня становила 0,9 тис.од. За професійними групами найбільший попит на робочу силу спостерігався на кваліфікованих робітників з інструментом (24,7% загальної кількості заявлених вакансій), а найменший – на кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (0,9%). Навантаження zareєстрованих безробітних на одне вільне робоче місце (вакантну посаду) збільшилось у порівнянні з листопадом 2017 р. в 1,9 раза та на кінець грудня 2017 р. становило 26 осіб. Значне збільшення навантаження zareєстрованих безробітних упродовж грудня 2017 р. спостерігалось по кваліфікованих робітниках сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (в 2,6 раза), законодавцях, вищих державних службовцях, керівниках, менеджерах (управителях) (у 2,2 раза), робітниках з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин, найпростіших професіях та особах без професії (в 2 рази по кожній з професійних груп), а також фахівцях (у 1,9 раза).

Середньооблікова кількість безробітних, які отримували допомогу по безробіттю впродовж грудня 2017 р., становила 14,8 тис. осіб. Середній розмір допомоги по безробіттю становив 2198 грн, що в 1,5 раза менше законодавчо визначеного розміру мінімальної заробітної плати (3200 грн.). Оплата праці та соціально-трудова відносина Розмір середньомісячної номінальної заробітної плати одного штатного працівника в листопаді 2017 р. в 2,3 раза перевищив законодавчо встановлений рівень мінімальної заробітної плати (3200 грн) та становив 7326 грн, що на 2,6% більше, ніж у жовтні 2017 р. та на 38,2% – ніж у аналогічному місяці 2016 р. Найвищий розмір заробітної плати відмічався у працівників постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (11761 грн.), добувної промисловості і розроблення кар'єрів (11301 грн.),

металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування (10589 грн), державного управління й оборони, обов'язкового соціального страхування (10288 грн). До групи з найнижчою заробітною платою, розмір якої складає 42–67% середньообласного рівня, відносяться працівники текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, тимчасового розміщування й організації харчування, водопостачання, каналізації, поводження з відходами, операцій з нерухомим майном. Реальна заробітна плата (з урахуванням змін споживчих цін) у листопаді 2017 р. в порівнянні з жовтнем 2017р. збільшилась на 1,5%, а відносно листопада 2016р. – на 20,7%. За січень–листопад 2017 р. по відношенню до аналогічного періоду 2016 р. вона збільшилась на 16,7%. Сума несплаченої заробітної плати за листопад 2017 р. зменшилась на 1,4 млн. грн, або на 1,2% та на 1 грудня 2017 р. становила 112,8 млн.грн, що в 1,7 раза більше, ніж на початок 2017 р. У цілому по економіці області обсяг несплаченої заробітної плати на початок грудня 2017 р. становив 4,1% фонду оплати праці, нарахованого за листопад. Із загальної суми заборгованості на 1 грудня 2017 р. 71,4% складає борг працівникам економічно активних підприємств. За листопад 2017р. сума заборгованості з виплати заробітної плати по цих підприємствах зменшилась на 4,2% та становила 80,6 млн. грн. Вагоме зменшення суми заборгованості з виплати заробітної плати відбулось перед працівниками економічно активних підприємств будівництва (в 3,2 раза) та виробництва електричного устаткування (в 2 рази). Натомість значне збільшення суми заборгованості цієї категорії підприємств спостерігалось в освіті, наданні інших видів послуг (у 1,5 раза в кожному), а також транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності (на 31,9%). Суттєве зменшення суми боргу економічно активних підприємств відбулось у м.Токмаку (в 1,8 раза), Приморському районі (на 15,5%) та м.Бердянську (на 14,2%). Найбільше зростання суми боргу економічно активних підприємств спостерігалось у Мелітопольському (на 24,9%), Запорізькому (на 8,3%), Більмацькому (на 4,0%) та Веселівському (на 3,8%) районах. На 1 грудня 2017

р. вчасно не отримали заробітну плату 7,0 тис. працівників, зайнятих на економічно активних підприємствах (1,9% штатних працівників, зайнятих на підприємствах з кількістю працюючих 10 осіб та більше) в середньому по 11457 грн кожен. Значно вищим цей показник був у працівників професійної, наукової та технічної діяльності (27262 грн.), виробництв: автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (17499 грн.), машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (17106 грн.). На 1 грудня 2017 р. заборгованість із виплати заробітної плати за рахунок бюджетних коштів становила 3,2 тис.грн проти 1966,1 тис.грн на 1 листопада 2017 р.

За повідомленням прокуратури протягом 2017 р. обліковано 31944 кримінальні правопорушення. У загальній кількості злочинів 75,1% становили злочини проти власності, 4,6% – злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, 3,8% – злочини проти життя та здоров'я особи, 3,1% – злочини в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, 3,0% – злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів, 2,8% – злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, 1,6% – злочини проти громадської безпеки, 1,3% – злочини проти громадського порядку та моральності, 1,2% – злочини проти правосуддя, 0,8% – злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина, 0,7% – злочини в сфері господарської діяльності. Із загального числа зафіксованих правоохоронними органами кримінальних проявів 13089 злочинів (41,0%) – тяжкі та особливо тяжкі. Протягом 2017 р. обліковано 92 очевидні умисні вбивства та замаху на вбивство, 9 згвалтувань та замахів на згвалтування. Кількість випадків умисних тяжких тілесних ушкоджень становила 89 од. Упродовж 2017р. обліковано 322 крадіжки державної власності та 15951 – приватної власності, з числа яких 14,5% – крадіжки з квартир. Кількість зареєстрованих грабежів та розбійних нападів склала 1226

випадків. Протягом 2017р. від кримінальних правопорушень потерпіло 26664 особи. Внаслідок злочинних дій загинуло 263 особи.

Правоохоронними органами в 2017 р. виявлено 6394 особи, які вчинили кримінальні правопорушення. З числа виявлених осіб 9,9% – жінки, 2,8% – діти до 18 років. Кожний другий з числа осіб, причетних до злочинів, раніше вже ставав на злочинний шлях, майже кожний десятий скоїв його в стані алкогольного сп'яніння та вчинив злочин у групі. З числа виявлених осіб, які вчинили злочини, 74,3% працездатних осіб, які на момент вчинення злочину не працювали та не навчались, 7,4% – безробітних.

Оборот роздрібної торгівлі, до якого включено дані щодо роздрібного товарообороту підприємств (юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців), основним видом економічної діяльності яких є роздрібна торгівля, у 2017 році становив 36293,3 млн.грн, що на 5,9% більше обсягів 2016 року. Роздрібний товарооборот підприємств (юридичних осіб), основним видом економічної діяльності яких є роздрібна торгівля, у 2017 році становив 25630,8 млн.грн і в порівняних цінах проти 2016 року збільшився на 4,2%. Роздрібний товарооборот за грудень 2017 р. становив 2836,0 млн.грн і в порівняних цінах проти грудня попереднього року збільшився на 9,5%, а проти попереднього місяця – на 24,1%.

У 2017р. (за попередніми даними) індекс сільськогосподарської продукції порівняно з 2016 р. становив 96,8%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 98,5%, у господарствах населення – 94,7%. У 2017 р. (за попередніми даними) індекс продукції рослинництва порівняно з 2016 р. становив 97,3%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 100,4%, у господарствах населення – 92,7%. Господарствами всіх категорій у 2017р. одержано 2905,9 тис.т зерна (у вазі після доробки), що на 10,7% більше, ніж у 2016 р., у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 2195,0 тис.т (на 11,6% більше). Збільшення обсягів культур зернових та зернобобових відбулося за рахунок збільшення зібраної площі на 68,4 тис.га, або на 7,8%. Обсяг виробництва пшениці у 2017 р. становив 2078,2 тис.т (на 21,7% більше, ніж

торік), ячменю – 529,9 тис.т, кукурудзи на зерно – 136,5 тис.т (менше, ніж у 2016р., відповідно на 9,9% та на 8,2%). Виробництво соняшнику в усіх категоріях господарств зменшилось на 12,1% і становило 866,3 тис.т за рахунок зменшення зібраної площі на 5,1%. Картоплі накопано 226,2 тис.т (на 14,2% менше, ніж у 2016 р.). Зменшення виробництва картоплі відбулося за рахунок зменшення урожайності на 20 ц (у 2016р. вона становила 120,2 ц з 1 га). Виробництво овочів у 2017 р. склало 352,3 тис.т, що менше ніж у 2016 р. на 10,0%. За рахунок збільшення урожайності плодів та ягід на 1,6 ц, їх виробництво збільшилось проти 2016р. на 0,5% і склало 62,1 тис.т. Вироблено основних видів тваринницької продукції у 2017 р.: реалізовано на забій сільськогосподарських тварин (у живій масі) – 71,1 тис.т, молока – 260,6 тис.т, яєць – 682,3 млн. шт. Порівняно з 2016р. загальні обсяги виробництва молока збільшились на 0,4%, м'яса та яєць – зменшились відповідно на 10,1% та на 2,8%. У структурі реалізації сільськогосподарських тварин на забій сільськогосподарськими підприємствами (крім малих) частка свиней становила 61,3%, птиці – 27,7%, великої рогатої худоби – 9,1%. У 2017р. у сільськогосподарських підприємствах обсяг вирощування сільськогосподарських тварин у порівнянні з січнем–листопадом 2016 р. зменшився на 20,7%. Відношення загального обсягу вирощування сільськогосподарських тварин до реалізації на забій становило 110,0%). Станом на 1 січня 2018 р. у всіх категоріях господарств нараховувалося 113,9 тис. голів великої рогатої худоби, у т.ч. корів – 58,3 тис. голів, свиней – 219,8 тис. голів, овець та кіз – 63,8 тис. голів, птиці – 4995,5 тис. голів. Проти цієї дати 2017 р. темпи збільшення (зменшення) кількості великої рогатої худоби, у т.ч. корів, становили відповідно 105,2% та 99,7%, свиней – 82,0%, овець та кіз – 107,6%, птиці – 85,5%. За розрахунками, господарствами населення утримувалося 82,4% загальної кількості великої рогатої худоби (торік – 81,3%), у т.ч. корів – 88,0% (87,9%), свиней – 37,9% (34,6%), овець та кіз – 79,0% (83,5%) і птиці – 48,3% (46,2%).

У 2017 р. порівняно з 2016р. індекс промислової продукції становив

105,9%. Зростання обсягів промислового виробництва у 201 р. проти 2016 р. сталося в результаті збільшення виробництва на підприємствах добувної промисловості і розроблення кар'єрів на 3,5%, переробної промисловості – на 4,8% та з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – на 10,9%. У добувній промисловості і розробленні кар'єрів відбулося зростання виробництва на 3,5%. Збільшилось виробництво концентратів залізрудних агломерованих, пісків природних, гранул, щебеню (каменю дробленого), крихти та порошку, гальки і гравію. Разом з цим зменшився видобуток руд залізних неагломерованих. У переробній промисловості індекс промислової продукції становив 104,8%. На підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів обсяг виробництва зменшився на 0,9%.

Менше було вироблено м'яса великої рогатої худоби свіжого та охолодженого (на 151 т), м'яса свиней свіжого чи охолодженого (на 3530 т), субпродуктів харчових свіжих чи охолоджених (на 299 т), продуктів готових та консервованих з м'ясачи субпродуктів інших (на 31 т), риби замороженої нерозібраної морської (на 1956 т), олії соняшникової нерафінованої та рафінованої (на 17519 т та на 798 т відповідно), молока та вершків, жирністю більше 6% (на 775 т), масла вершкового (на 536 т), борошна (на 1654 т), хліба та хлібобулочних виробів (на 2653 т), а також м'яса свійської птиці свіжого чи охолодженого, м'яса свиней у відрубках, солоного, сушеного чи копченого, м'яса риби замороженого без кісток, оселедців солоних, риби копченої, сиру свіжого неферментованого, йогуртів та інших ферментованих чи сквашених молока та вершків, гороху лущеного полірованого, круп пшонахних, тортів, виробів здобних, оцту та замінників оцту, одержаних з оцтової кислоти, майонезу, спредів, продуктів молокозмісних, горілки, лікерів, води натуральної мінеральної газованої. Водночас збільшилось виробництво молока обробленого рідкого (на 2216 т), а також м'яса свійської птиці замороженого, ковбасних виробів, риби солоної, крім оселедців, переробленої чи консервованої в інший спосіб, крім готових страв з риби, олії соєвої, маргарину і жирів харчових подібних, круп з пшениці, ячних, перлових, тістечок, печива солодкого і

вафель, пряників та виробів подібних, шоколаду та готових харчових продуктів, що містять какао, виробів кондитерських цукрових, що не містять какао, пива, води натуральної мінеральної негазованої, напоїв безалкогольних. Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів. У цій сфері індекс промислової продукції становив 113,1%. У виготовленні виробів з деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності виробництво скоротилось на 5,1%. На підприємствах із виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення індекс промислової продукції склав 106,9%. Збільшилось виробництво коксу та напівкоксу з вугілля кам'яного, олив і мастил нафтових. Разом з цим менше було вироблено смол кам'яновугільних. У виробництві хімічних речовин і хімічної продукції індекс промислової продукції становив 135,5%. У підсекції з виробництва гумових і пластмасових виробів; іншої неметалевої мінеральної продукції приріст обсягів виробництва становив 11,0%. У галузі металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування, відбулося зростання виробництва на 6,0%. Більше було вироблено прутків та стержнів (не у бухтах) інших як зі сталі нержавіючої, так і зі сталі нелегованої та іншої легованої, прутків та профілів суцільних холодно протягнутих зі сталі як нелегованої, так і легованої, крім нержавіючої, листів профільованих (ребристих) холодно деформованих або оброблених у холодному стані зі сталі нелегованої, дроту сталюого з алюмінію та міді, міді як рафінованої, так і нерафінованої, прутків, стержнів та профілів з міді, титану і виробів з нього, а також деяких позицій металовиробів, зокрема, конструкцій інших та їх частин, плит, прутків, кутиків, профілів та виробів подібних з металів чорних або алюмінію, раковин та умивальників з нержавіючої сталі, виробів столових, кухонних побутових та їх частин з металів чорних, міді або алюмінію тощо. Поряд з цим зменшився випуск феросплавів, готового прокату чорних металів, труб та трубок, профілів порожнистих зі сталі, профілів незамкнутих, отриманих холодним штампуванням чи гнуттям зі сталі нелегованої. Також зменшилось виробництво резервуарів, цистерн, баків та контейнерів подібних з металів чорних або

алюмінію, місткістю більше 300 л (на 855 т), дроту, прутків, трубок, пластин, електродів з покриттям або з осердям із флюсового матеріалу (на 2788 т) та деяких інших позицій металовиробів. На підприємствах машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування обсяги виробництва збільшились на 6,9%. Більше було випущено компасів для визначення напрямку; інших навігаційних інструментів та приладів, приладів для вимірювання електричних величин та іонізуючого випромінювання, апаратури електричної для комутації або захисту електричних схем на напругу як більше 1000 В, так і не більше 1000 В, панелей комутаційних та інших комплектів електричної апаратури для комутації або захисту на напругу не більше 1000 В, провідників електричних на напругу не більше 1000 В, пристроїв електромонтажних, люстр та інших світильників електричних стельових та настінних, прожекторів та подібних світильників вузьконаправленого світла, електродів вугільних та інших виробів з графіту чи матеріалів вуглецевих інших для використання в електротехніці, двигунів та установок силових гідравлічних та пневматичних лінійної дії, pomp відцентрових інших для перекачування рідин, турбокомпресорів, клапанів редуційних, регулювальних, зворотних та запобіжних, корпусів підшипників і підшипників ковзання, коліс та передач зубчастих, гвинтів ходових кулькових та роликів, коробок передач і перемикачів швидкостей, муфт та пристроїв для з'єднання валів, автотранспортувачів, обладнання та пристроїв для фільтрування й очищення повітря і газів, вогнегасників, борон (крім дискових), розкидачів та розподільовачів органічних і мінеральних добрив, косарок, сепараторів для молока відцентрових. Поряд з цим зменшився випуск приладів для контролю інших фізичних характеристик, електричних трансформаторів, елементів баластних для ламп і трубок газорозрядних, перетворювачів статичних, котушок індуктивності, проводу ізолюваного обмотувального, печей інших, котлів для варіння, плит кухонних, грилів та ростерів, валів трансмісійних та кривошипів.

Електроенергії було вироблено 44649,0 млн. кВт·год (на 12,5% більше), пари та гарячої води – 5254,3 тис. Гкал (на 3,5% менше).

Таблиця 1.1.1

Перевезення пасажирів за видами транспорту у 2019 році, за [17, 65]

	Пасажирооборот		Кількість перевезених пасажирів	
	млн.пас.км	у % до 2018р.	тис.	у % до 2018р.
Транспорт	2779,8	111,6	127983,5	110,1
залізничний ¹	1185,0	103,0	7097,2	97,7
автомобільний ²	1442,7	123,1	82557,1	121,7
водний	к	к	к	к
авіаційний	к	к	к	к
тролейбусний	38,5	87,3	11674,7	87,3
трамвайний	63,6	96,1	26500,2	96,1

У 2017 р. підприємствами транспорту перевезено 18,9 млн.т вантажів, що на 6,2% більше обсягу 2016 р. (табл. 1.1.1). Вантажооборот становив 9440,5 млн.ткм і збільшився на 8,3%. Залізничним транспортом відправлено вантажів на 0,4% більше обсягу 2016 року. Збільшилося відправлення нафти і нафтопродуктів у 2,8 раза, будівельних матеріалів – на 11,5%. У той же час зменшилося відправлення коксу на 25,2%, брухту чорних металів – на 24,2%, добрив – на 17,2%, кам'яного вугілля – на 9,4%, зерна і продуктів перемолю – на 5,7%, руди залізної і марганцевої – на 2,1% та чорних металів – на 0,8%. Автомобільним транспортом (з урахуванням перевезень фізичними особами-підприємцями) у 2017р. перевезено 4604,5 тис.т вантажів, що в порівнянні з 2016 р. на 25,6% більше, та виконано вантажооборот в обсязі 838,7 млн.ткм, що на 9,5% більше. Кількість перевезених вантажів авіаційним транспортом збільшилась на 32,4%, вантажооборот зменшився на 40,6%. Послугами пасажирського транспорту скористалися 120,6 млн. пасажирів, або 97,5% обсягу 2016 р. та виконано пасажирооборот в обсязі 2241,1 млн.пас.км, або 110,4%. Послугами автомобільного транспорту (з урахуванням перевезень фізичними особами-підприємцями) скористалися 65,1 млн. пасажирів, що склало 103,4% обсягу 2016 р. Перевезення пасажирів автотранспортом фізичних осіб-підприємців зменшилось на 5,2% і склало 16,3 млн. пасажирів. Залізничним транспортом перевезено 7,2 млн. пасажирів, що на 1,8% менше обсягу 2016 р. Обсяг перевезень пасажирів водним транспортом у 2017 р. збільшився на 40,7%, пасажирооборот – в 1,6 раза. Авіаційним транспортом

перевезено пасажирів в 1,8 раза більше попереднього року; пасажирооборот збільшився в 1,7 раза. Обсяг пасажирських перевезень міським електротранспортом у 2017 р. проти 2016 р. зменшився на 9,6%.

У 2017 р. експорт товарів становив 2835,9 млн.дол. США, імпорт –1179,2 млн.дол. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 1656,7 млн.дол. У порівнянні з 2016 р. обсяги експортних поставок збільшились на 36,5%, імпортних – на 31,2%. Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 2,40 (у 2016 р. – 2,31). Зовнішньоторговельні операції проводились з партнерами із 150 країн світу. Основу товарної структури експорту складали недорогоцінні метали та вироби з них, механічні та електричні машини, продукти рослинного походження, жири та олії тваринного або рослинного походження, мінеральні продукти, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості. Обсяг експорту товарів до країн Європейського Союзу становив 792,9 млн.дол., або 28,0% загального обсягу експорту та збільшився порівняно із 2016р. на 29,6%. Найбільші обсяги експорту до країн ЄС складали чорні метали –63,6% загального обсягу експорту до цих країн, руди, шлак і зола – 9,1%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 4,9%, механічні машини – 4,3% Найвагоміші експортні поставки товарів серед країн-членів ЄС здійснювалися до Польщі, Італії, Болгарії, Німеччини та Чехії. Серед інших країн світу найбільше експортувалися товари до Російської Федерації, Туреччини, Китаю, Індії, Єгипту, Ізраїлю та США. Серед найбільших країн-партнерів експорт товарів збільшився до Китаю в 6,8 раза, США –в 3 рази, Ізраїлю –на 68,1%, Німеччини –на 59,6%, Чехії –на 40,0%, Туреччини –на 30,6%, Болгарії –на 25,0%, Італії –на 17,0%, Польщі –на 13,6%, Єгипту –на 4,1%, Російської Федерації –на 1,6%, зменшився до Індії –на 25,6%. Основу товарної структури імпорту складали мінеральні продукти, механічні та електричні машини, недорогоцінні метали та вироби з них, продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості, живі тварини, продукти тваринного походження, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби. У загальному обсязі імпорту товарів проти 2016 р. збільшилась частка палив

мінеральних, нафти і продуктів її перегонки з 19,6% до 30,9%, чорних металів – з 6,1% до 7,1%, засобів наземного транспорту, крім залізничного – з 3,9% до 4,3%, різноманітної хімічної продукції – з 2,8% до 3,0%, насіння і плодів олійних рослин – з 1,6% до 2,0%. Імпорт товарів із країн Європейського Союзу становив 383,4 млн.дол., або 32,5% загального обсягу та збільшився проти 2016 р. на 14,6%. Найвагоміші обсяги імпорту товарів із країн ЄС складалі: механічні машини – 34,5%, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки – 9,7%, засоби наземного транспорту, крім залізничного – 6,9%, сіль, сірка, землі та каміння – 6,9%, електричні машини – 5,2%, пластмаси, полімерні матеріали – 4,4% загального обсягу імпорту із цих країн. Серед країн ЄС найвагоміші імпорتنі надходження товарів здійснювалися з Німеччини, Польщі, Словаччини, Франції та Італії. Серед інших країн світу найбільші імпорتنі поставки товарів надходили з Російської Федерації, Китаю, Туреччини, США, Південної Африки та Білорусі. Порівняно із 2016р. імпорт товарів збільшився з Південної Африки в 4,5 рази, Туреччини – на 63,1%, США – на 58,4%, Італії – на 53,3%, Словаччини – на 53,1%, Російської Федерації – на 51,9%, Білорусі – на 22,4%, Франції – на 20,2%, Німеччини – на 10,5%, Китаю – на 1,0%. Однак менше ввезено товарів з Польщі на 3,8%.

Ціни на споживчому ринку області у 2017 р. підвищились на 14,1%. Алкогольні напої, тютюнові вироби зросли в ціні на 21,7%, а послуги у сфері транспорту – на 18,5%. Продукти харчування та безалкогольні напої стали дорожчими на 18,3%, послуги ресторанів та готелів – на 14,7%, освіти – на 12,1%, зв'язку – на 9,7%, охорони здоров'я – на 9,6%. Плата за житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива підвищилась на 7,8%. Різні товари та послуги подорожчали на 6,0%, предмети домашнього вжитку, побутової техніки та поточного утримання житла – на 3,8%, товари та послуги відпочинку і культури – на 2,0%. Одночасно одяг і взуття стали дешевшими на 1,4%.

Тобто, є всі підстави для розвитку туристичної індустрії.

У наступному підрозділі буде розглянуто природно-ресурсну базу розвитку туризму в Запорізькому регіоні.

1.2. Природно-ресурсна база розвитку туризму в регіоні

На сьогодні Запорізька область, розташована у південно-східній частині України, яка є також і південною частиною Східноєвропейської рівнини та володіє найродючішими чорноземами степової зони, окрім потужного промислово-енергетичного потенціалу має достатньо цінні природні та історико-культурні ресурси для сталого розвитку туристичної та курортно-рекреаційної сфери.

Південь області омивається водами Азовського моря, берегова лінія якого в межах області складає понад 300 км. Акваторія р. Дніпро, залишки колишніх плавнів історичного Великого луку є стабілізуючим рекреаційним фактором індустріального осередку регіону. Територія області займає 27,2 тис км² із населенням близько 1860 тис. чол. та має розвинуту систему транспорту: залізничного, автомобільного, водного та авіаційного.

Сприятливий клімат, чудові прибережні пейзажі Дніпра, джерела мінеральної води і лікувальні грязі, ласкаве, тепле Азовське море приваблюють туристів. Міста Бердянськ, Приморськ, смт. Кирилівка користуються великою популярністю, як курортні, у відпочиваючих. Більше того, Верховною Радою України 11.01.2005 р. прийнято Закон України «Про оголошення лікувально-оздоровчої місцевості м. Бердянськ Запорізької області курортом державного значення». У межах області розвідані та використовуються мінеральні води та лікувальні грязі практично всіх відомих бальнеологічних типів. В оздоровчих і лікувальних цілях широко використовується озокерит та спелеотерапія. В цілому курортні та рекреаційні території складають майже 15 % площі області. Всього ж на Азовському узбережжі та в акваторії р. Дніпро в регіоні функціонує більше 500 оздоровчих закладів. В ряді районів області створено садиби зеленого туризму.

Своєрідністю запорозького краю є унікальне поєднання природних умов, ландшафтів, різноманітних рекреаційних ресурсів із рядом емоційно потужних пам'яток історії, археології, монументального мистецтва та архітектури

(зокрема, в області перебуває на обліку більше 8 тис. об'єктів історико-культурного надбання) [3, с. 3].

Складність геологічної будови території Запорізької області визначає різноманіття та унікальність тих геологічних об'єктів, які можна віднести в розряд геологічних пам'яток природи. На території області представлені майже всі групи пам'яток: стратиграфічні, петрографічні, мінералогічні, геоморфологічні, тектонічні, магматичні та палеонтологічні.

Грунтуючись на власних і літературних даних, нижче наведено коротку характеристику пам'яток на території області.

Острів Хортиця являє собою чудовий за відслоненістю фрагмент великого Хортицького гранітного масиву, який об'єднує поля розвитку плагіогранітів дніпропетровського комплексу палеоархею у м. Запоріжжя, ділянки в районі південно-західного борту Конкської зеленокам'яної структури та Щербаківського масиву гранітів.

Хортиця має величезний, але поки що не до кінця використовуваний потенціал для екологічного, історичного, науково-пізнавального туризму. Геологічні пам'ятки представлені, насамперед, як історичні об'єкти.

Це такі об'єкти як скелі Верхня голова, Чорна, Думна, Савутина, еверзійні котли (відомі як «козацькі миски») на скелі «Три стоги», Змієва печера та інші.

Рис. 1.2.1 Кам'яні Могили в Розівському районі

Гранітний масив «Кам'яні Могили», розташований на території

однойменного (рис. 1.2.1) степового заповідника, є найбільшою інтрузією Донбасу і Приазов'я, що піднімається над рівниною грядою, вершини якої сягають тут відносної висоти біля 100 м. Район урочища «Кам'яні Могили», складений рожевими порфіровидними біотитовими гранітами кам'яномогильського комплексу палеопротерозою, у геологічному, біологічному, художньо-емоційному та історичному аспектах є водночас унікальним і репрезентативним. Більшість виходів граніту, елементів рельєфу урочища мають власні назви – Гостра, Вітязь, Лягушка, Долина Масок, Панорами, Гостра, Ворота Сонця.

Кам'яні Могили відомі також, як одне з ймовірних місць, де відбувалася битви на р. Калці у 1223 р., та урочистостями, що проходять з цього приводу.

В північній частині території заповідника «Кам'яні Могили», в відслоненнях можна спостерігати північно-східний контакт рожевих порфіробластових гранітів кам'яномогильського комплексу з породами західноприазовської серії палеоархею.

На території Національного історико-археологічний заповідника «Кам'яна Могила» (Мелітопольський район), у звивині річки Молочної, розташований унікальний, безумовно світового значення, об'єкт геологічної спадщини, у вигляді нагромадження велетенських валоподібних брил пісковиків.

Після відкриття верхньопалеолітичних петрогліфів у гроті Колдуна, печери Кози та Бізона з рисунками плейстоценової фауни (мамонти, птахи, змії, бізони, носороги, олені тощо) та петрогліфи доби бронзи, Кам'яна Могила стала всесвітньовідомою, насамперед, як археологічна пам'ятка. Цей геологічний об'єкт – неординарне явище, аналогії якого в неогенових товщах порід України невідомі і належного тлумачення подібному скупченню брил, на жаль, не дивлячись на статус, не існує [6].

У Більмацькому районі розташований горб-останець Бельмак-Могила (Могила Горіла). Його абсолютна відмітка (324 м над рівнем моря) є найвищою у Запорізькій області. Пам'ятка являє собою релікт пізньомезозойської поверхні

вирівнювання, що утворилася на місці зруйнованих гір в ході тривалих процесів вирівнювання рельєфу (рис. 1.2.2). Гора є вододілом річок басейну Дніпра (р. Конка, р. Гайчур, р. Вовча) та басейну Азовського моря (р. Молочна, р. Берда, р. Обитічна).

Рис. 1.2.2 Горб-останець Бельмак-Могила

Вершина гори в давнину слугувала своєрідним межовим знаком між багатьма народами. Навіть назва «бельмак» в перекладі з тюркської означає «розділяю». Штучний курганний насип, вік якого понад 5 тис. років, збільшив її природну висоту, а в товщах кургану знайдені сліди багатьох народів.

Біля підніжжя гори розташований Трудівський гранітний кар'єр, який веде розробку Царекостянтинівського родовища сірих гранітів. Пам'ятка зараз знаходиться у незадовільному стані, до того ж, постійні вибухові та скришні роботи прискорюють руйнівні процеси.

Біля с. Ланцево (Більмацького район), розташований пагорб Ланцева Могила, який являє собою відпрепарований денудацією останець інтрузивних і ультраметаморфічних порід, що відрізняються більш високою щільністю порівняно з вміщуючими їх породами.

Також у Більмацькому районі, в верхів'ї р. Суха Конка біля с. Гусарка знаходиться група мальовничих скель висотою до 30 м. Рельєф в цьому місці успадковує Гусарську куполовидну структуру докембрійського фундаменту, ускладнену численними диз'юнктивними порушеннями.

У Чернігівському районі розташована геологічна пам'ятка Токмак-Могила (Синя Гора), що являє собою складений гранітами анадольського комплексу палеопротерозою горб-останець з відміткою поверхні 307 м. Останець належить фрагменту великого Лозоватського антиклінарію, який простягається від с. Зеленівка на р. Лозоватка до Токмак-Могили. Розріз, що відслонюється на схилах Токмак-Могили, суттєво доповнюється розрізом розташованого поруч, подібно до Бельмак-Могили і з тими ж наслідками, Новополтавського кар'єру.

Також у Чернігівському районі біля с. Верхній Токмак на території ландшафтного заказника місцевого значення знаходиться «Урочище Скелі». Поверхня території всієї місцевості складена різновіковими докембрійськими осадовчо-метаморфічними, магматичними породами, які представлені кристалічними сланцями, гранітами, гнейсами.

Їх фундамент залягає на різних рівнях, утворюючи виступи та западини. Виходи цих порід вважаються одними з найдревніших в Україні.

У Приморському районі, біля с. Мануйловка, в 20 км від Азовського моря розташовані 6 кам'янистих пагорбів з унікальною степовою рослинністю, що звуться Корсак-Могила (тюркською корсак – живіт).

На цих горбах розміщений покинутий кар'єр, в якому на початку минулого століття видобували багаті залізні руди. Пасма складені породами дем'янівської світи центрально-приазовської серії, нижня частина світи складена безрудними неясносмугастими кварцитами.

Також у Приморському районі біля с. Єлисеївка розташований відпрацьований кар'єр, що являє собою одну з найбільш мальовничих пам'яток, не схожу на будь-які інші не тільки в Приазов'ї, але й в Україні – Зелена Могила (Єлисеївське пегматитове поле).

Єлисеївське рудне поле належить до західного металогенічного району Приазовської області. Воно розташоване в межах Салтичанської куполоподібної структури в басейні р. Чокрак і складається з родовищ Зелена Могила, Балка Великого Табору та інших. В районі родовища зафіксовано

більш як 150 різновидів порід та мінералів (колумбіт, танталіт, циркон, берил, монацит, вольфраміт та інші).

У Приазовському районі біля с. Новоспаське розташована Могила Куксунгур (з тюркської перекладається як Голуба Могила біля річки), яка піднімається над місцевістю пагорбом висотою 5 м, що складений залізистими кварцитами центрально-приазовської серії нижнього протерозою.

Природні виходи відсутні, але відслоєння кварцитів можна спостерігати у невеликих відвалах та стінках гірничих виробок. Пам'ятка являє собою найпівденніший вихід залізистих кварцитів докембрію в межах Східноєвропейської платформи.

З 1972 р. геологічна пам'ятка мала статус пам'ятки природи місцевого значення. У 2006 р. рішенням Запорізької обласної ради ця територія була виключена з природно-заповідного фонду. Підстави скасування у рішенні не зазначені, але, ймовірно, це пов'язано з існуванням планів щодо промислової розробки родовища залізних руд.

У 10-ти кілометрах на захід від Могили Куксунгур, серед степу, розташована Новоспаська Кам'яна Могила, що являє собою невеличку скельну ділянку з відслоєннями залізистих кварцитів.

Особливо слід сказати пропам'ятки у Бердянському районі, які відносно компактно розташовані вздовж р. Берда та р. Берестова.

У районі р. Берестова – це протерозойські безрудні кварцити, які можна спостерігати у відпрацьованому кар'єрі поруч із дорогою до с. Троїцьке, Мігматитові скелі у селі Карла Маркса, пасмо скель вздовж лівого берега р. Берестова у тому ж селі, Висока скеля над р. Берестова в центральній частині с. Троїцьке висотою до 20-30 м.

Вздовж р. Берда – це насамперед Кварцитова скеля («Вуха віслюка») біля с. Радионівка. Це – одна з найбільш відомих геологічних пам'яток природи в південно-східній частині Запорізької області. Пам'ятка представляє собою гребенеподібні стінки, що височіють над оточуючим рельєфом, створені селективною денудацією кристалічних порід центральноприазовської серії.

Поруч розташована скеля Кристал являє фрагмент численних скельних виходів архейських порід західно- та центральноприазовської серій і гранітів анадольського комплексу, що прикрашають береги Берди. Форма скельного виходу зумовлена як структурно-текстурними особливостями порід, так і особливостями ерозійної діяльності річки Берди та характером денудаційних процесів на схилах долини.

Мальовнича Скеля Сич біля с. Калайтанівка представляє собою ерозійно-денудаційний останець порід неглибоко залягаючого докембрійського фундаменту.

Новосолдатські скелі с. Новосолдатське, у виді смуги відокремлених невисоких скельних виходів (до 10 м) по правому берегу р. Берда, також являють собою ерозійні останці неглибоко залягаючого докембрійського фундаменту, розкритого ерозією та змінених процесами вивітрювання.

На лівому березі Берди, нижче с. Новосолдатське, простежується майже безперервним пасмом мальовнича група Миколаївських гранітних скель. Скелі підвищуються над рівнем долини на 20-25 м, прорізаються невеликими бічними ярами, в яких спостерігаються порожисті ділянки, утворені різноманітними формами вивітрювання та ерозійної діяльності струмків.

У скельних відслоненнях лівого борту водосховища р. Берда біля с. Осипенко розташоване урочище Блакитні скелі. У відслоненнях висотою до 20 м і довжиною біля 150 м спостерігається унікальний вихід на поверхню фрагменту розрізу метакоматітових та metabазальтових потоків з кульово-подушковими лавами. З протилежного берега скелі практично завжди, при будь-якому освітленні, мають характерний блакитний колір (за рахунок присутності окремих різновидів ультрабазитів у розрізі).

Також по лівому борту Бердянського водосховища, на північ від околиці с. Осипенко, можна спостерігати представлений скельними виходами Шевченківський комплекс мезоархею – Осипенківський плагіогранітоїдний масив.

По правому ж борту Бердянського водосховища можна спостерігати

широко відомі розріз крутобалківської світи в Сорокінській структурі у балці Крутій та золоторудні залізисті кварцити балки Собача.

В Запорізькій області також широко представлені палеонтологічні пам'ятки.

У Василівському районі в урочищі Лиса Гора, в берегових прямовисних уступах відслонюються чудові розрізи морських неогенових відкладів. У балці Широкий біля с. Підгірне того ж району є встановлене місцезнаходження викопної фауни пізнього міоцену.

У Приазовському районі на узбережжі Азовського моря, між селами Степанівка Перша і Миронівка, у береговому уступі відслонюється досить повний розріз субаеральних четвертинних відкладів – Миронівський розріз четвертинних відкладів.

У Бердянському районі геологічною пам'яткою природи є ділянка узбережжя Азовського моря (балка Кам'яна) біля с. Приморське.

У Запорізькому районі біля с. Григорівка на правому схилі долини р. Конка здіймається горб-останець Саур-Могила, складений вапняками-черепашниками сарматського регіоярусу верхнього міоцену. У балці Барановій Запорозького району були знайдені глини з відбитками флори нижньосарматської трансгресії. В уступі лівого схилу р. Конка та в невеликих несанкціонованих кар'єрах у балці Скотоватій між селами Веселянка і Запорожець, відслонюється досить повний розріз сарматського ярусу – Веселянський стратотипконкського ярусу. Також у Запорізькому районі, біля с. Бабурка, в глибокому яру балки Середня Хортиця, під потужним шаром четвертинних суглинків залягають відслоєння томаківських верств міоцену.

Поблизу північно-західної околиці м. Токмак, в невеликому кар'єрі з видобутку пісків, на правому схилі р. Чингул був знайдений кістяк південного слона.

У Токмацькому районі біля с. Лугівка, на лівому схилі долини р. Токмачка, між селами Фабричне і Лугівка, розташований покинутий кар'єр, де в пісках були знайдені фрагменти кістяків великих ссавців, в тому числі

південного слона.

В Оріхівському районі є місцезнаходження сарматської флори між м. Оріхів і с. Новоданилівка, де по балці Велика Кам'янка можна простежити стратиграфічний розріз від верхнього сармату до конкського ярусу міоцену.

Необхідно враховувати, що Запорізька область є розвинутим промисловим регіоном з потужними мінеральними ресурсами. Це зумовило появу в ньому великої кількості кар'єрів. Проте, сьогодні більшість кар'єрів Запорізького краю вже не діючі, часто перетворені на штучні водойми.

В цілому в Запорізькій області налічується більше 50 кар'єрів у різному стані, які представляють собою в основному доступні для дослідження цікаві геологічні об'єкти.

Це, насамперед, Запорізький Правобережний, Мокрянський, Наталівський, Коларівський, Одарівський гранітні кар'єри, Єлесіївський пегматитовий кар'єр та Пологівський кар'єр з видобутку каолінів.

Кар'єри відносяться до техногенних геологічних пам'яток природи, а деякі з них, які характеризують найбільш повні стратиграфічні розрізи, виразні риси геотектонічної будови, особливості петрографії або мінералогії, розглядаються як комплексні об'єкти геологічної спадщини. Важко зберегти для нащадків окремі кар'єри, бо існування їх тимчасове і відпрацьовані виробки потребують рекультивації з метою відновлення у першому наближенні природних умов, які існували до початку кар'єровидобування.

Проте, в світі існує досвід заповідання окремих ділянок кар'єрів і навіть цілих кар'єрів, за умов, що вони відкривають виключно важливі фрагменти геологічної історії Землі [7].

Таким чином, на основі вищенаведеного можна зробити наступні висновки: по-перше, Запорізька область має велику кількість геологічних природно-туристичних об'єктів, що відносяться до різних періодів її геологічної історії, по-друге, пам'ятки розташовані на території заповідників і широко відомі за межами області, насамперед, не як геологічні об'єкти, а, як історичні та археологічні, по-третє, значна кількість геологічних об'єктів

розташована у Бердянському районі відносно компактно, недалеко від Азовського узбережжя та м. Бердянськ. Цей район відноситься до Азовського природно-рекреаційного району з лікувально-оздоровчою функцією, а значить є привабливим для туристів та організаторів туристичної індустрії.

Основними напрямками заходів щодо розвитку краєзнавства та туризму на базі об'єктів природних ресурсів на території Запорізької області мають стати:

1. Складання, супровід, перманентний аналіз бази даних геологічних пам'яток області з урахуванням їх адміністративно-географічної прив'язки, шляху під'їзду, типу пам'ятки, юридичного статусу, характеру візуалізації на місцевості, геологічного опису, цікавої краєзнавчої інформації пов'язаної з об'єктом та його фотографій. Проведення цих заходів доцільне у співпраці з УкрДГРІ, одним з завдань якого є моніторинг геологічних пам'яток України [8], а також у співпраці з департаментами культури, туризму, національностей та релігій, освіти і науки, а також екології та природних ресурсів.

2. Заходами, спрямованими на популяризацію геологічних пам'яток, повинні стати створення довідника-путівника «Геологічні пам'ятки Запорізької області», серії відкриток, картографічного матеріалу, публікація серій статей у популярних виданнях для широкого кола громадськості. Створення в місцевих краєзнавчих музеях експозицій, присвячених геологічним пам'яткам з інформацією про шляхи під'їзду, режим відвідування, що включали б якісні фотографії, відеоматеріали, інтерактивну карту області з посиланнями на пам'ятки.

3. Особливу увагу слід приділити перспективному включенню геологічних пам'яток до планів розвитку курортно-туристичної інфраструктури області у Бердянському районі. До таких заходів можна віднести створення окремих маршрутів автобусних екскурсій по об'єктам геологічної спадщини та включення відвідування їх до вже існуючих маршрутів.

4. Стосовно розвитку спортивного туризму, то актуальним є складання збірки маршрутів пішохідних та велосипедних походів різного ступеня складності, що включатимуть відвідування геологічних пам'яток. В збірці

також необхідно викласти коротку довідкову та цікаву інформацію про вказані геологічні об'єкти.

5. Необхідно спонукати більш широке використання потенціалу громадських спілок у створенні геологічних туристичних об'єктів в області. До таких заходів можна віднести створення геологічної комісії в Обласному осередку Національної спілки краєзнавців, посилення співпраці з природоохоронними та екологічними організаціями, федерацією спортивного туризму.

6. Окремим важливим кроком є сприяння виділення геологічної складової у вже наявних природних туристичних об'єктах.

7. Необхідно застосовувати творчі підходи до створенні нових, цікавих та оригінальних туристичних об'єктів, на основі використання відпрацьованих та покинутих гранітних кар'єрів. Такі кар'єри можуть стати місцями проведення змагань зі скелелазіння, тренувань з дайвінгу тощо. Крім того, на кар'єри можна організовувати пізнавальні екскурсії, розробляти екологічні стежини.

8. Залучення органів освіти, особливо позашкільної, повинно стати одним з напрямків роботи з розвитку геологічного туризму і краєзнавства. Зробити в програмі акцент на вивчення геологічних пам'яток, організацію і проведення експедицій та екскурсій з дослідження геологічних об'єктів, проведення природоохоронних акцій.

9. Повинне продовжуватись комплексне вивчення і охорона геологічних пам'яток. До таких заходів можна також віднести встановлення охоронних знаків на пам'ятках та інформаційних стендів, а також виявлення нових пам'яток та оформлення їх юридичного статусу.

Дані заходи необхідні для виявлення і збереження геологічних об'єктів Запорізької області, що є не лише важливими геологічними пам'ятками природи, а й потенційними туристичними та екскурсійними об'єктами як Запорізького краю, так і України в цілому.

У наступному параграфі буде дослідження історико-культурних ресурсів Запорожжя як чинник розвитку туристичної діяльності.

1.3. Історико-культурні ресурси регіону як чинник розвитку туристичної діяльності

В області перебуває на обліку близько 8 тис. об'єктів історико-культурного надбання, найбільш туристично привабливими із них є [25]:

1) Острів Хортиця – унікальна комплексна історико-культурна та природна пам'ятка, що охоплює період від мезоліту до XX століття, всесвітньо відома як колыска Запорозького козацтва та осередок першої в світі демократичної республіки (рис. 1.3.1).

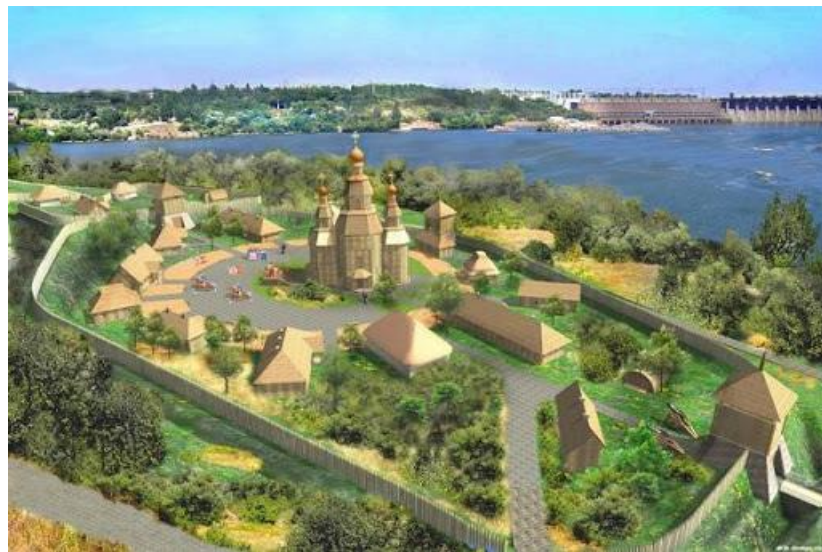

Рис. 1.3.1. Острів Хортиця

Рис.1.3. 2. Державний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила»

2) Державний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила»

(Мелітопольський район) – на території 15 га заповідника знаходиться пісковий пагорб площею 3 га, який є унікальною пам'яткою стародавньої історії та культури. У гротах та печерах цього пагорба, яких на сьогодні відкрито 60, було знайдено петрогліфічні комплекси – унікальні зразки первісного мистецтва віком до 14 млн. років.

3) Історико-архітектурний заповідник «Садиба Попова» (Василівський район) – диво містобудування, музей замкової архітектури пізнього класицизму, побудований у 1884 році. Аналогів високоякісного мурування стін із цегли, за свідченнями фахівців, немає ні в Україні, ні у країнах СНД, ні взагалі в Європі.

Рис. 1.3.3 Історико-архітектурний заповідник «Садиба Попова»

Маєток мав стати альтернативою Воронцовському палацу в Алушці. Зручне розташування комплексу на кордоні Великого Лугу й Дикого Поля зробили його улюбленим місцем для полювання високих чинів, державних діячів, міністрів і, навіть, членів царської родини.

Головною будівлею комплексу був двоповерховий палац з п'ятьма баштами, виконаний в мавританському стилі, поширеному в ХІХ ст. Як і інші будівлі ансамблю, його було зведено з червоної та жовтої цегли місцевого виробництва.

Тут діє п'ять експозиційних залів: етнографічний зал, експозиція, присвячена подіям II Світової війни, виставка місцевих художників та зал з

історії маєтку Попова, в якому представлені фотокартки та документи родини Попових, макети-реконструкції садиби, деякі предмети з його кімнат

4) Заповідник «Кам'яні Могили» (Розівський район). Його площа складає близько 400 га, з них 300 га у складі Донецької області і 100 га в Запорізькій. Зараз він є одним із чотирьох відділів Українського державного степового природного заповідника, який підпорядкований Президії НАН України. Район урочища «Кам'яні Могили» у геологічному, біологічному, художньо-емоційному та історичному аспектах є водночас унікальним і репрезентативним.

Впливовим чинником для збереження нематеріального надбання України, зокрема Запорізького регіону, є Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003). Серед головних пріоритетів Конвенції є «забезпечення життєдіяльності нематеріальної культурної спадщини». Це, перш за все, дослідження її багатограних аспектів, збереження для майбутніх поколінь, пропаганда її витворів, що відбуваються шляхом формальної та неформальної освіти [30, с. 33].

Запорізька область є органічною складовою великого географічного та соціокультурного регіону з непересічною історією та оригінальною культурною спадщиною. Особливості духовної культури нашого краю привернули увагу вже у 18 ст.: деякі легенди та перекази запорожців були записані С. Мишецьким, обряди та пісні – монахом Яценко-Зеленським, на межі 18-19 ст. в Росії та Німеччині друкуються перші записи історичних пісень Нижньої Наддніпрянщини [3, 4].

Одна зі специфічних рис нашого регіону – поліетнічний склад населення, а відповідно і наявність фольклору різних народів. На цю особливість звернули увагу ще дослідники 19 ст. Одним з перших звернувся до вивчення культури та побуту представників різних етносів на досліджуваній території відомий історик А. Скальковський [3, 5].

З метою досягнення цілей Конвенції ЮНЕСКО, збереження «живої» автентичної культури, починаючи з 2015 року, у Запорізькій області розпочато роботу над створенням так званого обласного переліку елементів

нематеріальної культурної спадщини та просування виявлених елементів до Національного реєстру та міжнародних списків ЮНЕСКО. Координацію роботи здійснює уповноважена особа – комунальна установа «Обласний методичний центр культури і мистецтва» Запорізької обласної ради (далі – ОМЦКіМ), яку очолює в. о. директора Герман Оксана Миколаївна.

У лютому місяці 2016 року Департаментом культури, туризму, національностей та релігій Запорізької облдержадміністрації створено комісію з формування обласного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини Запорізької області.

Переліки, Реєстр покликані зробити популярною та загальнодоступною інформацію стосовно Національної нематеріальної культурної спадщини для всіх бажаючих, викликати зацікавленість у вивченні її витоків, долучити громадськість до її відтворення, охорони та збереження. Підвищити культурну компетентність, сприяти вихованню поваги до української мови та культурного розмаїття, національних традицій, шанобливого ставлення до нематеріальної культурної спадщини України [1, 6].

Національний реєстр у будь-якій державі є основним інструментом державної інвентаризації елементів НКС, але це не лише інформаційно-довідкова база даних, він сприяє регуляції культурної політики у сфері діяльності зі збереження нематеріальної культурної спадщини в країні, передачі знань для нащадків унікальних елементів НКС і широкого доступу світової спільноти до даних елементів [30, с. 109]. Тому на сьогодні для України нагальним питанням є удосконалення Національного реєстру елементів НКС і створення електронної версії цього реєстру.

На кінець 2016 року до Репрезентативного списку ЮНЕСКО від України внесено:

- «Петриківський розпис» (Дніпропетровська область, 2013);
- «Козацькі пісні Дніпропетровщини» (Дніпропетровська область, 2016).

Починаючи з 2012 року до Національного реєстру внесено:

- «Петриківський розпис» смт Петриківка, Дніпропетровська область,

2012 рік (рис. 1.3.4);

Рис. 1.3.4 Петриківський розпис

- «Козацькі пісні Дніпропетровщини» Дніпропетровська область, 2014 рік;
- «Косівський керамічний промисел» (рис. 1.3.5) м. Косів, Івано-Франківська область, 2014 рік [30, с. 110].

Рис. 1.3.5 Косівська кераміка

Елементи, що тільки просуваються до Національного реєстру [30, с. 110]:

1. «Волинський серпанок» Волинь, Рівненська обл., Радивилівщина, 2015 р.
2. «Опішнянська кераміка» смт. Опішне, Полтавська обл., 2015 р.
3. «Кролевецькі ткані рушники» м. Кролевець, Сумська обл., 2015 р. (рис. 1.3.6).

Рис. 1.3.6 Кролевецькі ткані рушники

4. «Культура хліба» (Хлібна культура і традиції) м. Вінниця, Вінницька обл., 2015 р. (рис. 1.3.7).

Рис. 1.3.7 Хлібна культура і традиції

У 2015 р. заявили про себе також такі елементи, як «Решетилівська вишивка «білим по білому» та килимарство скарби Полтавщини» (сmt. Решетилівка Полтавської обл.), «Караїмська кухня: синтетичне мистецтво довжиною у століття» (Центр караїмської культури «Кале», м. Мелітополь Запорізької обл.), «Традиційний кримськотатарський орнамент» (Центр кримськотатарської культури «Танга», м. Київ), два останні елементи просуваються до Списку ЮНЕСКО термінової охорони елементів НКС від України.

У 2016 році відбулася презентація елемента «Пісенна традиція села Лука»

Києво-Святошинського району Київської області. Документальна фіксація матеріалу ведеться поки вручну, але, сподіваємося, зі створенням електронної версії Національного реєстру елементів нематеріальної культурної спадщини України ця проблема буде вирішена [30, с. 111].

20 вересня 2016 року до Запорізького обласного переліку внесено перші п'ять елементів:

1. «Козацький бойовий звичай «Спас» носій – спільнота громадської організації «Козацьке військо Запорозьке низове» та Всеукраїнської громадської організації «Всеукраїнська федерація «Спас»; ареал поширення – Запорізька обл.

2. «Запорізький Покровський ярмарок» носій – територіальна громада м. Запоріжжя та громади інших адміністративно-територіальних одиниць Запорізької обл.; ареал поширення – м. Запоріжжя

3. «Плавнева побутова культура» носій – спільнота Кам'янсько-Дніпровського, Василівського районів; ареал поширення – Кам'янсько-Дніпровський, Василівський райони Запорізької обл.

Рис. 1.3.8 Плавнева побутова культура

4. «Мистецтво ткацтва села Гусарка» носій – жінки с. Гусарка віком 50-85 років; ареал поширення – Більмацький (ст. н. Куйбишевський) район Запорізької обл.

Рис. 1.3.9 Мистецтво ткацтва села Гусарка

5. «Степове розспівування» (носії – учасники фольклорних колективів: народного аматорського фольклорного ансамблю «Токмачаночка» с. Мала Токмачка Оріхівського району; фольклорного ансамблю народної української пісні «Горлиця» с. Мар'янівка Більмацького району; народного фольклорного ансамблю «Веснянка» с. Данило-Іванівка Мелітопольського району; народного фольклорного колективу «Надвечір'я» Кам'янсько-Дніпровського району (на фото); ареал поширення – Запорізька обл.).

Наразі триває робота з інвентаризації елементів «Мистецтво ткацтва села Гусарка» та «Козацький бойовий звичай «Спас» та просування їх до Національного реєстру та міжнародних списків.

Місто Мелітополь, славетне своєю історичною та етнокультурною спадщиною, є упродовж століть перехрестям різних народів і культур. На сьогодні в Мелітополі мешкають представники понад 100 різних національностей та народностей, серед яких гідно місце займають караїми – один із найменших по чисельності етносів у світі.

Музей «Кале» розташований в центрі Мелітополя, його вишукана архітектура прикрашає культурний ландшафт історичної частини міста. Прослухавши екскурсію й оглянувши експозиції музею, відвідувачі дізнаються, що караїми є аборигенами Криму і як етнос сформувалися в результаті змішування прадавнього населення краю з тюркськими племенами хазарського

Каганату на основі спільності мови, звичаїв і релігії.

На сьогодні етнографічний музей «Кале» став рідною домівкою для мелітопольських караїмів. Тут проходять заняття недільної школи з вивчення караїмської мови, репетиції юнацького фольклорного ансамблю, відзначаються національні свята, які супроводжуються караїмською музикою і, звичайно ж, дегустацією національних страв.

Рис. 1.3.10 Етнографічний музей «Кале»

Караїмська кухня завжди славилася своїми стравами і є однією з яскравих рис народу. Караїмська господиня завжди прагнула погостувати смачною їжею кожного, хто входив до оселі, оскільки вважалося, що це приносить сім'ї щастя. Тому поряд з музеєм розташовується кафе національної караїмської кухні, де готуються знамениті караїмські пиріжки (ет айаклак); пироги з сирого м'яса (кобете); чебуреки (чир-чир); мініатюрні, розміром з наперсток пельмені (хамурдолма); голубці з виноградного листа (сарма).

Відвідувачів пригощають фруктовим узваром (кьошаф) і традиційною чорною кавою – на такій приємній ноті закінчується знайомство з караїмами – малочисленним етносом України, який має свою тисячолітню історію, своєрідну релігію і самобутню культуру.

У наступному розділі буде проаналізована оцінка розвитку туристичної діяльності у Запорізькому регіоні.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Організація туристичної діяльності в регіоні

Історична традиція запорозького туризму та оздоровлення сягає своїми витокami початку ХХ ст. (санаторій «Олександрабад») [81, с. 4] та курорт «Бердянськ» [46, с. 7].

Розвиток курортно-рекреаційної сфери вдавалося просувати в рамках щорічних заходів з відкриття оздоровчих сезонів і утримувати, завдяки жорсткому управлінському менеджменту на обласному та місцевому рівнях. Заходи здійснювалися кожною територією, виходячи з власних можливостей, але не мали системного характеру та практично не фінансувалися. Були спроби затвердити на державному рівні Програму розвитку курорту Бердянськ, але центральна влада на це так і не пішла. Усі спроби оголосити курортом місцевого значення Кирилівку теж зайшли у глухий кут через відсутність на цій території належного водопостачання та водовідведення. Спонтанні спроби берегоукріплення Азовського узбережжя не дали очікуваних результатів. Бажання створити вичерпний Реєстр оздоровчих закладів на приморських територіях не було реалізоване в повній мірі через неможливість отримати інформацію про власників, а отже і вплинути на стан їх належного утримання. Додав проблем і приватний сектор, який зі своїми міні-готелями став уникати сплати податків до місцевого бюджету. І це не повний перелік проблем, які накопичувалися роками.

Особливо дався взнаки колапс адміністративного менеджменту з причини низки структурних змін у керівних органах туристично-рекреаційної сфери на державному та регіональному рівні в період 2010-2013 рр., і які по сьогодні остаточно не врегульовані. Особливо критичний стан склався у системі органів місцевого самоврядування, що особливо негативно відбилося на ситуації стосовно розвитку туризму та рекреаційної сфери у обласному центрі.

За цих умов винятково значну роль мало створення у квітні 2010 року громадської організації «Запорізька обласна туристична асоціація» до складу якої увійшли керівники провідних туристичних підприємств та об'єктів туризму, екскурсів, науковці, краєзнавці тощо, яким завдяки консолідації зусиль вдалося згармонізувати відносини на туристичному ринку регіону на засадах розробленого «Кодексу честі» – першого і єдиного в Україні договірної акту представників туристичного бізнесу, в основу якого покладено характерні для українства норми звичаєвого права.

Турасоціація вже шостий рік поспіль гідно виконує непросту суспільну місію – відстоює на рівні центральних органів виконавчої влади інтереси запорізького туризму та презентує його досягнення. Завдяки постійному моніторингу ГО ЗОТА наявних ризиків та загроз, туристичному бізнесу регіону вдалося уникнути цілої низки негативних та кризових явищ, а також убезпечити запорізьких туристів від усіляких несподіванок під час подорожей. Тур асоціація має свою інформаційну візитівку: веб-сайт www.zota.org.ua, який орієнтує фахівців сфери туризму та споживачів тур продукту на ключові події та послуги.

Неоціненним є внесок асоціації у збереження традицій запорізького туризму через взаємодію з владними структурами, науковими закладами, зацікавленими організаціями в період, який припав на час глобальних політичних та структурних змін в Україні. Саме завдяки методичній діяльності тур асоціації в регіоні (вперше в Україні) з нагоди ЄВРО-2012 було розроблено близько 100 внутрішніх туристичних маршрутів: міжрегіональних, міжрайонних та по місту Запоріжжю, які покладено в основу сьогоденної туристичної мапи краю.

ГО ЗОТА також є ініціатором впровадження Пілотного проекту виховання дітей та молоді в Україні на засадах краєзнавства та туризму. Завдяки професіоналам турасоціації побачили світ нові презентаційні та популяризаторські видання про запорізький туризм. Неоціненним є внесок ГО ЗОТА у формування кадрів запорізьких гідів та екскурсів [5, с. 86].

Голова ГО ЗОТА традиційно представляє туристичну громадськість у комітеті з питань культури, мистецтва, туризму, козацтва, національностей, релігій та духовності обласної громадської ради, який відстоює законні інтереси запорізької громади з цих напрямів у владних колах та залишається генератором нових ідей, заходів та акцій, завдяки яким зростає слава та туристична привабливість краю.

Сьогодні розвиток туризму дає країні такі переваги:

- збільшення грошового потоку, у тому числі приплив іноземної валюти від іноземних туристів, а отже, зростання доходів населення;
- зростання валового національного продукту (ВНП);
- сприятиме збереженню культурно-історичної спадщини;
- поповнення бюджету через збільшення податкових зборів приймаючого регіону та інших надходжень;
- створення нових робочих місць, тобто збільшення зайнятості населення; залучення капіталу, у тому числі іноземного;
- розвиваючи сферу туризму, країна поступово розвиває й інші галузі.

Це означає, що підвищення туристичного потоку в Україні дасть змогу відродити економіку нашої держави. Водночас важливо відзначити, що сьогодні туризм в Україні переживає складні часи, оскільки кількість в'їзних туристів починаючи з 2014 р. постійно зменшувалася (табл. 1). Потік внутрішніх туристів зменшився, у 2014–2017 рр. середня кількість туристів зменшилася майже в три рази.

Незважаючи на незначне поліпшення ситуації у 2016 р., туризм сьогодні потребує серйозної підтримки та переосмислення з боку України.

Впродовж останніх років середньорічний приріст в'їзного туризму в Україні становив 6,8%. У 2014–2017 рр. у зв'язку з проведенням антитерористичної операції в окремих регіонах та тимчасовою окупацією частини території України спостерігається скорочення іноземних громадян, які відвідали Україну вдвічі. Так, у 2013 р. їх кількість становила 24,7 млн осіб, а в 2014 р. – лише 12,7 млн осіб, у 2015 р. – 12,4 млн, у 2016 р. – 13,3 млн, у 2017 р.

– 14,2 млн осіб (табл. 2.1.1 та В.4).

Таблиця 2.1.1

Туристичні потоки Запорізької області, (осіб), [17]

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами – усього	Із загальної кількості туристів		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2000	90907	23367	7184	60356
2001	93396	19148	7868	66380
2002	107517	26643	10717	70157
2003	190959	29658	13741	147560
2004	86153	16444	13883	55826
2005	100271	13989	17977	68305
2006	99744	15540	22295	61909
2007	114679	17661	28682	68336
2008	120151	20029	30022	70100
2009	91425	16606	22063	52756
2010	88821	17656	24938	46227
2011	60055	1541	23882	34632
2012	35428	760	25023	9645
2013	54415	778	31107	22530
2014	39010	112	22320	16578
2015	30922	31	17197	13694
2016	40376	114	23571	16691
2017	47675	26	32487	15162

Зменшення кількості туристів, які приїжджають в Україну, спричинене останніми подіями, які відбулися в країні, а також тим, що один із найбільших туристичних регіонів нашої країни – півострів Крим нині є тимчасово окупованою територією. Негативним чинником є також те, що навіть внутрішні туристи надають перевагу іноземному відпочинку.

Ще одним негативним чинником є незадовільна інформаційна діяльність щодо просування внутрішнього туризму серед населення України, отже, слабка обізнаність наших громадян про туристичний потенціал інших регіонів. Найбільше охоплені внутрішнім туризмом Волинська, Запорізька, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Херсонська, Хмельницька області. Втім, обсяги внутрішнього туризму зменшилися, що пов'язане з: військopolітичною ситуацією в країні; поступовою лібералізацією візового режиму і доступністю

туристичних поїздок за кордон; нижчим рівнем сервісу в Україні порівняно з європейськими країнами; розвитком транспортної системи та нових напрямків авіаційного, автобусного та залізничного сполучення, що створює додаткові можливості для здійснення подорожей за кордон.

За даними Адміністрації Держприкордонслужби, за I півріччя 2017 р. до України в'їхало 6,3 млн. туристів, що на 8,7% більше, ніж в аналогічному періоді 2016 р. [5]. Головною мотивацією туристичних поїздок є приватні подорожі, на які припадає 94,1% усіх подорожей та які зросли на 6,8% у 2017 р. порівняно з 2016 р. З метою «туризм» кількість в'їзних іноземців у 2017 р. знизилася у 3,4 рази порівняно з 2016 р.

Найбільше іноземних громадян, які прибули до України у I півріччі 2017 р., були з Молдови, Білорусі, Росії, Угорщини, Польщі, Румунії, Словаччини, Туреччини, Ізраїлю, Німеччини. Порівняно з I півріччям 2016 р. кількість іноземних туристів збільшилася з Білорусі – на 373,2 тис. осіб, Туреччини – на

27,6 тис., Угорщини – на 26,7 тис., Молдови – на 26,3 тис., Румунії – на 25,8 тис., Росії – на 24,1 тис., Ізраїлю – на 23,4 тис., Німеччини – на 17,1 тис. осіб; зменшилася зі Словаччини – на 37,9 тис. осіб, Польщі – на 2,5 тис. осіб.

Важливим показником розвитку туристичного потенціалу в Запорізькій області може бути обсяг туристичного потоку, що кількісно відображує фактичне перебування туристів на цій території. У 2017 р. на території Запорізькій області здійснювали туристичну діяльність 160 суб'єктів (63 юридичні особи та 97 фізичних осіб – підприємців), послугами яких скористалися 47,6 тис. туристів та екскурсантів [12], тоді як у 2016 р. працювало 161 суб'єкт туристичної діяльності, які надали послуги 40,3 тис. туристам та екскурсантам [13].

Вчасний аналіз туристичного потоку Запорізької області дасть змогу запропонувати низку заходів для приваблення іноземних туристів та підвищення туристичного рейтингу на внутрішньому ринку країни.

Запорізький регіон, володіючи великим туристичним потенціалом, має не досить нерозвинену туристичну інфраструктуру, що не дає змоги істотно

збільшити розвиток як вітчизняного, так і іноземного туризму. Матеріальна база туризму потребує реконструкції, інвестицій, потрібне істотне розширення мережі туристичних об'єктів та послуг. Також необхідне врахування поліетнічності складу населення, поєднання курортного та рекреаційно-туристичного напрямів із традиційними мистецькими проектами регіону, яскравими здобутками у збереженні та розвитку промислів і ремесл, використання тяжіння широких кіл громадськості до о. Хортиця як осередку державності та господарських традицій [6].

Рекреаційний туристичний потенціал Запорізького Приазов'я формує передумови для перспективного розвитку потенціалу туристичного та курортного господарства України.

Сьогодні ця територія є рекреаційним резервом України, знаходиться на шляху екстенсивного освоєння.

Пріоритетними напрямками розвитку туристичної галузі м. Запоріжжя визначаються (рис. 2.1.1):

Рис. 2.1.1 Потенційні напрями розвитку видів туристичної галузі Запорізької області [81]

1. Промисловий (індустріальний) туризм, орієнтований на продуктивне

застосовування особливої індустріальної спадщини м. Запоріжжя, а також галузі промисловості, що історично сформувалися як основа сучасної економіки міста. Промисловий потенціал м. Запоріжжя – це 280 промислових підприємств (великі, середні та вагомі за обсягами малі підприємства), у т. ч.: 69 підприємств машинобудування, 36 – металургії, 22 – виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції, 24 – харчової промисловості, 20 – хімічної та нафтохімічної промисловості, 14 – виробництва та розподілення електроенергії газу та води.

Запорізький залізорудний комбінат у м. Дніпрорудне – одне з найбільших підприємств у гірничо-металургійній галузі України. Металургійний комплекс області представлений такими відомими в усьому світі підприємствами чорної та кольорової металургії, як публічні акціонерні товариства «Запоріжсталь» – провідний виробник сталей та чавуну, «Дніпроспецсталь» – виробник спеціальних сталей, «Український графіт» – провідний виробник графітованих електродів та іншої вуглецевої продукції, титано-магнієвий комбінат – єдиний в Україні виробник губчастого титану, провідне підприємство з виробництва германію та кристалічного кремнію.

У Запоріжжі розташовані такі всесвітньо відомі підприємства машинобудівної галузі з високотехнологічним виробництвом, як ПАТ «Мотор Січ» – виробник авіадвигунів для літаків та гелікоптерів провідних авіакомпаній; ПАТ «Запорізький трансформаторний завод» – єдиний в Україні виробник силових трансформаторів; ПАТ «Запорізький абразивний комбінат» – провідний виробник абразивних матеріалів та інструменту; ПАТ «Запорізький автомобілебудівний завод» – виробник легкових автомобілів.

На території регіону розміщена Запорізька атомна електростанція – найбільша АЕС у Європі. ЗАЕС сьогодні – це сучасне високотехнологічне підприємство, визнане в усьому світі. На станції передбачено комплекс заходів, які гарантують безпечне та екологічно чисте виробництво електроенергії [3].

Особливості виробництва промислових підприємств, тонкощі і нюанси організації їхньої роботи можуть бути привабливі та цікаві не тільки

закордонним гостям, а й мешканцям міста та країни, не пов'язаним із цими галузями. Зараз завдання промислового туризму – це організація захоплюючих і регулярних турів і маршрутів на діючі або колись діючі промислові підприємства.

2. Пізнавальний (історичний) туризм, основою якого є історичний складник розвитку міста та етнокультурна багатоманітність Запоріжжя.

Екотуризм (природний) туризм. Місто Запоріжжя має унікальний заповідник та острів Хортиця з плавнями, узбережжя Дніпра, багату флору і фауну, реліктові балки; сакральний напрям – для відвідання курганів скіфського стану, буддійської Ступи, кам'яних баб 4–2 тис. до н. е., 26 храмів різних релігійних конфесій; видовий напрям – для демонстрації найкращих панорам міста з оглядових майданчиків і можливості фотографування на згадку; напрям відродження та популяризації козацьких традицій, для чого маємо Музей історії запорозького козацтва, школу бойового козацького мистецтва «Спас», історико-культурний комплекс «Запорозький дуб», кінний театр «Запорозькі козаки».

3. Подієвий туризм, що передбачає організацію та проведення щорічно кількох заходів національного і міжнародного рівнів розважального та спортивного спрямування.

4. Екстремальний туризм. У Запорізькій області можливо стрибнути з парашутом та злетіти в небо на дельтаплані; є й роуп-джампінг – стрибки з висоти на мотузці [1].

5. Сільський (зелений) туризм. У регіоні функціонують 32 об'єкти агротуризму, з яких 15 уже претендують на отримання сертифікатів у рамках проекту ЄС. Функціонує історико-культурний комплекс «Етносело» двох зелених садиб – «Аквазоо» в селі Петропіль та «Єнотова хата» у селі Червоний Яр. Незабаром планується відкриття ще однієї, зі справжнім українським колоритом – «Садиба справжніх патріотів». Садиба «Морський бриз» розташована в селі Новокостянтинівка Запорізької обл., на узбережжі Азовського моря, в оточенні солоних озер із лікувальною гряззю, аналогом

грязі розкрученого курорту на Мертвому морі в Ізраїлі. Пропонується знайомство з традиціями, культурою та побутом українського та інших народів, що населяють село.

6. Дитячий туризм. У місті знаходиться одне з найбільш захоплюючих «дитячих місць» у місті – Запорізька дитяча залізниця. Її маршрут тягнеться близько 8–9 км, і це найдовша дитяча залізниця України. На маршруті є досить довгий (80 м) тунель, окремі станціїзупинки. До того ж рух тут триває цілий рік. На території ЗДЗ (поряд із головною станцією) малечу можна здивувати доглянутим тераріумом, акваріумом, зоокуточком, зимовим садом та поляною казок [1].

Запорізький міський дитячий ботанічний сад – куточок дивовижної природи, а також місце, де малеча розвивається у позашкільний час. Це єдиний в Україні саме дитячий сад. 14,6 га вміщують оранжереї «Зимовий сад» та «Кактусарій», дендропарк, теплиці «Лимонарій», «Хризантеми», «Кали», «Розарій», «Папороті» тощо – всього близько 4 тис. різних рослин [1].

Кінний театр «Запорізькі козаки» пропонує дорослим і малим відвідувачам широке фольклорно-етнографічне різноманіття. Програма театру включає т. зв. «вольтіжеровку», «джигітовку» (трюки на конях), яскраві козацькі ігри та розваги. Також хлопців і чоловіків тут символічно посвячують у козаки. На території театру можна покататися на конях та дізнатися історію Хортицького кінного полку [1].

На приморських територіях області діють сучасні розважальні центри: аква- та лунапарки, дельфінарії, зоопарк, акваріум, кінний театр, спортивні та дитячі майданчики тощо.

7. Лікувально-оздоровчий (медичний) туризм. Сприятливий клімат, чудові прибережні пейзажі Дніпра, джерела мінеральної води і лікувальні грязі, ласкаве й тепле Азовське море приваблюють туристів. Курорт державного значення Бердянськ, місто Приморськ та селище Кирилівка користуються великою популярністю у відпочиваючих як курортні центри. Всього на Азовському узбережжі та в акваторії Дніпра в регіоні функціонує близько 500

оздоровчих закладів [10].

У межах області розвідані та використуються мінеральні води та лікувальні грязі практично всіх відомих бальнеологічних типів. В оздоровчих і лікувальних цілях широко використовується озокерит та спелеотерапія.

Запорізька область має високий потенціал щодо курортно-рекреаційної сфери, що відноситься до Приазовського рекреаційного району в межах Азово-Чорноморського рекреаційного регіону. На березі Азовського моря у Запорізькій області розташовані два популярні кліматогрязеві курорти – Бердянськ та Кирилівка.

8. Запорізька область вирізняється серед інших регіонів значним природним потенціалом щодо розвитку геологічного туризму. За даними на 1 січня 2019 р., в Запорізькій області діє понад 80 туристських маршрутів (серед яких два – національного значення: «Хортиця: погляд крізь віки» та «Слідами тачанок Нестора Махна»), в яких ключовими об'єктами показу визначено Національний заповідник «Хортиця», Історико-археологічний музей-заповідник «Кам'яна могила», зруйнований Таврійський гірничозбагачувальний комбінат (Степногірськ), Природний заповідник «Кам'яні Могили» (Розівський

район) площею близько 400 га, який засновано 5 квітня 1927 р. як особлива природоохоронна територія місцевого значення. Район урочища «Кам'яні Могили» в геологічному, біологічному, художньо-емоційному та істо-

ричному аспектах є водночас унікальним і репрезентативним. Особливою популярністю користується район Приазовської височини та р. Берди (цей район отримав у народі назву Приазовської Швейцарії) [7].

Потреби мешканців міста у змістовному проведенні дозвілля задовольняються також за рахунок спортивно-оздоровчого, пішохідного і велотуризму, якісної організації та проведення на високому рівні міських святкових заходів, підтримки локальних ініціатив щодо розвитку туризму та рекреаційно-оздоровчої сфери міста.

Отже, Запорізька область, маючи великий туристичний потенціал, повинна виходити на світовий ринок туризму, тим самим залучати іноземних

туристів та інвесторів. Розвиток курортно-туристичної сфери в регіоні призведе до збільшення доходів, що надходять в регіональні і місцеві бюджети і тим самим покращить рівень життя населення. Крім того, це позитивно позначиться на зростанні попиту на продукцію місцевої промисловості, збільшенні об'єктів туризму, стану кон'юнктури у будівництві та інфраструктури в регіоні, дасть змогу вирішувати проблеми зайнятості й екології.

Наявності у Запорізькій області унікальних туристичних ресурсів та створення на їх основі туристичних продуктів недостатньо для досягнення успішного розвитку туристичної галузі. Ключовим моментом є забезпечення інформованості туриста про те, які продукти є в області та як їх можна отримати. Від наявності туристичної інформації залежить, як турист використає свій вільний час на території області, що, своєю чергою, забезпечить задоволення його потреб, вплине на загальне позитивне враження від цілої поїздки та бажання здійснити наступні подорожі в Запорізьку область.

Туристичні послуги у м. Запоріжжя (за даними звіту за 2018 р.) надають 108 суб'єктів туристичної діяльності, у тому числі: туроператорів – 27, турагентів – 81. За оцінками експертів, ці дані є неповними. Крім того, звіти враховують лише туристів (здебільшого мешканців Запоріжжя й області), які скористались послугами запорізьких туристичних компаній. Кількість туристів та екскурсантів, які в'їжджають до Запоріжжя, користуючись послугами інших туристичних фірм чи самостійно, наразі не обліковується. Точні статистичні спостереження чи цільові соціологічні дослідження у цьому напрямку не проводяться.

У місті зареєстровано близько 1500 суб'єктів підприємницької діяльності, юридичних та фізичних осіб, які надають послуги громадського харчування (ресторани, кафе, бари та ін.). Діючих об'єктів громадського харчування – близько 650, з них не більше 20% можна віднести до таких, що мають достатньо високий рівень якості послуг і можуть розглядатися як пріоритетні для обслуговування туристів.

На території Запоріжжя розташовані декілька пунктів масової зупинки

туристичних екскурсій та оглядових майданчиків, серед них: на о.Хортиця в районі Музею історії Запорозького козацтва, на пл.Леніна з видом на ДніпроГЕС (верхній і нижній б'єф) та о.Хортицю, на пл.Маяковського (для огляду центральної частини міста). Зупинкові пункти та оглядові майданчики не відповідають сучасним вимогам, недостатньо облаштовані і мають низьку пропускну здатність.

При обласному краєзнавчому музеї у 2008 р. було відкрито Запорізький обласний туристично-інформаційний центр (ЗОТІЦ). Тут створено першу в Україні мультимедійну базу даних, яка сьогодні містить інформацію про більш ніж 3 тис. туристичних об'єктів Запорізького краю (міста і області). База даних постійно поповнюється і уточнюється.

Всі бажаючі можуть отримати довідку про основні туристичні об'єкти області, природні, археологічні, історичні, культурні та духовні пам'ятки, культурні та культурно-розважальні заклади, готелі, санаторії, бази відпочинку, головні туристичні маршрути, розклад руху поїздів та автобусів, обласні та районні свята і фестивалі, туристичні компанії і послуги, а також іншу інформацію, що стосується туризму і відпочинку в Запорізькій області.

Серед туристично-привабливих об'єктів Запорізької області можна коротко охарактеризувати, зокрема, наступні.

Національний заповідник "Хортиця" – науково-дослідна та рекреаційно-освітня установа, яка здійснює охорону пам'яток історії, культури та природних об'єктів, збирає, вивчає, зберігає та популяризує пам'ятки, пов'язані з історією запорозького козацтва та інших історичних епох. Острів Хортиця – найбільший острів на річці Дніпро (довжина 12,5 км, найбільша ширина - до 2,5 км). Це єдина комплексна історико-культурна та природна пам'ятка, що охоплює період від мезоліту до XX сторіччя. Заповідник "Хортиця" занесений до державного реєстру нерухомих пам'яток України. На його території нараховується 63 пам'ятки археології та історії, 33 з яких поставлено на державний облік.

З метою збереження в природному стані унікальних пам'яток геології порожистої частині Дніпра, таких як виходи докембрійських кристалічних

порід, цінну наскальну рослинність, рідкі та зникаючі види рослин на ділянках цілих степів, байрачних та плавневих лісів у 1974 році на території історико-культурного заповідника було утворено Загальногеологічний заказник загальнодержавного значення „Дніпровські пороги”.

У 1993 році державному історико-культурному заповіднику було надано статус національного. До його складу входять острів Хортиця і прилеглі до нього острови та скелі – Байда, Дубовий, Розстебин, Три Стоги, Середня, Близнюки, урочище Вирва на правому березі Дніпра. Зважаючи на свою унікальність заповідник “Хортиця” занесений до Державного реєстру нерухомих пам’яток України, як пам’ятка національного значення. Загальна площа заповідника становить 2359,34 га.

Музей історії Запорозького козацтва розташований на території Національного заповідника «Хортиця». Тут постійно працюють експозиції: "Запорізький край в найдавніше час", "Запоріжжя в період Київської Русі", "Запоріжжя в часи козацтва", "Заселення Запорізького краю в 18-20 століттях". У музеї експонуються три діорами ("Битва київського князя Святослава", "Військова рада на Січі", "Звільнення Запоріжжя жовтня 1943") і постійно діючі виставки ("Запорізьке козацтво в історичній та художній літературі", "350-річчя Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького", "Православ'я на запорозьких землях", "Кам'янській Січі 290 років", "Нові археологічні знахідки Національного заповідника "Хортиця" та інші). У музеї розроблена окрема програма екскурсій для дітей старшого дошкільного та шкільного віку.

У лютому 2009 року в Національному заповіднику "Хортиця" відкрили екскурсію, упродовж якої туристичні групи мають можливість побачити відреставровану козацьку чайку 1736-1739 років, підняту з дна Дніпра.

Кількість організованих туристів та екскурсантів, які відвідали Національний заповідник «Хортиця» (у т.ч. Музей історії Запорозького козацтва та Історико-культурний комплекс «Запорозька Січ») у 2018 р., за даними оперативного обліку, складає близько 250 тис. осіб. Серед них – іноземні туристи (Республіка Білорусь, Німеччина, Польща та ін.). Острів

Хортиця (НЗ «Хортиця») є найбільш відвідуваним туристами об'єктом у м. Запоріжжі і вважається третім за відвідуваністю туристичним об'єктом в Україні.

Піклуючись про відтворення історичної пам'яті та повернення до багатовікових традицій запорозького козацтва на території Національного заповідника «Хортиця» було створено Історико-культурний комплекс «Запорозька Січ». Це узагальнений образ козацької столиці, в якому представлено головні будівлі, притаманні Запорозьким Січам: церква, курені, будинок кошового отамана, канцелярія, військові скарбнички, школа, гарматниця. На передмісті: кузня, гончарня, шинок та «грецька хата» для заїжджих гостей. Історико-культурний комплекс «Запорозька Січ» на острові Хортиця покликаний дати сучасникам цілісне уявлення про таке унікальне явище, яким було в історії України запорозьке козацтво.

Запорозька Січ – столиця козацьких земель, серце низового лицарства та центр козацької вольності, який існував за порогами Дніпра із середини 16 ст. до 1775. Утворення Запорозької Січі пов'язане з процесом формування українського козацтва і освоєння ним раніше спустошених татарами українських земель між Дніпром і Південним Бугом. Налічувалось 8 Запорозьких Січей, які по чергово змінювали одна одну.

700-літній Запорізький дуб протягом століть був місцем паломництва мільйонів людей. Учені припускають, що справжній його вік перевищує дев'ять століть. Найбільш ранні, найбільш достовірні відомості про культове поклонінні священного дуба містяться в роботі літописця десятого століття нашої ери Костянтина Багрянородного. Сучасні археологічні дослідження підтверджують факти, викладені в стародавньому рукописі. З огляду на велике значення 700-літнього Запорозького дуба як пам'ятки природи в контексті історичного та культурного розвитку України до 10-ї річниці Незалежності України, тут відкрито історико-культурний центр “700-літній Запорозький дуб”. Зараз територія Історико-культурного комплексу знаходиться під опікою Всеукраїнської федерації козацьких бойових мистецтв «Спас». Історико-

культурний комплекс «700-річний Запорозький Дуб» вже включений до багатьох туристичних маршрутів, також тут проходять виступи театру козацького бою «Запорозький Спас».

У складі об'єктів Історико-культурного центру “700-літній Запорозький дуб” функціонують: музеєфікований Запорозький дуб, каплиця на честь Покрови Пресвятої Богородиці, театр козацького бою "Запорозький Спас", ігрові дитячі вистави, кінні прогулянки, та уроки верхової їзди, кафе шинок "Біля Дуба", сувенірна лавка та інші.

«Велике Запоріжжя» – це архітектурний комплекс, що виріс на берегах Дніпра в 30-х рр. ХХ ст. Після того, як у 1920 р. було вирішено будувати в Запоріжжі Дніпрогес з комплексом підприємств чорної та кольорової металургії, місто очікував демографічний бум. У 1929 р. нестача житла стала катастрофічною. За 1930-1931 рр. кількість населення з 92 тис. осіб збільшилася до 200 тис.

Лівобережний район отримав назву "шостого селища", або "Соцмісто". Його планування передбачало забудову одного кварталу будинками лише з двокімнатними квартирами, іншого – будинками з трьохкімнатними квартирами, третього – тільки будинками-комунами, четвертого – будинками-гуртожитками і т.д. Таке планування мало відповідати новому принципу містобудування – відокремлення житлових територій від громадських.

Автором багатьох капітальних будинків став відомий московський архітектор В. Веснін. У 1932 р. було затверджено проект забудови Великого Запоріжжя. Він передбачав будівництво семи районів на обох берегах Дніпра і був розрахований на 30 років. За ним 50-70 % території передбачалося віддати під зелені насадження, і лише 15-20 % під будинки. Заводи і житлові масиви повинна була розділяти 1-6 кілометрова зелена зона. Проект, відзначений золотими медалями на міжнародних виставках в Парижі і Нью-Йорку у 1938 та 1939 рр., вдалося втілити в життя лише частково через початок війни.

У 1947 р. за проектом групи харківських архітекторів на чолі з Г. Вегманом розпочалося відновлення старих будинків «Соцміста» і будівництво

нових. Під час відновлювальних робіт архітектори намагалися надати будинкам той вигляд, який вони мали до війни. В деяких випадках старим будівлям збільшували поверховість, додавали художні елементи в оформленні фасадів. Дахи нових житлових будинків стали прикрашати баштами зі шпилями, а їх фасади пілястрами, арками, ліпниною з орнаментом. На сьогодні відбудоване за частково зміненим планом «Соцмісто» залишається унікальним архітектурним комплексом, який включений до оглядових екскурсійних маршрутів.

Проспект Леніна (нині Соборний проспект) – центральна магістраль міста Запоріжжя, що простягається від Привокзальної площі станції Запоріжжя I до однойменної площі поблизу Дніпрогесу. В різні часи окремі частини сучасного проспекту носили імена Поштова, Столбова, Велика, Головна, Верхня, Поліцейська, Соборна, Карла Лібкнехта та інші. Проспект, за більшістю даних, має загальну довжину 10,4 км (Google.map – 11,3 км), завдяки чому розглядається як один із найдовших у Європі.

ДніпроГЕС – найбільша гідроелектростанція Дніпровського каскаду. Проект будівництва розробив професор І.Г.Александров. Архітектурне оформлення гідроелектростанції було здійснене за проектом, розробленим під керівництвом російського архітектора В.О.Весніна. Через греблю ДніпроГЕС здійснюється транспортне сполучення між лівобережною і правобережною частиною міста.

22 квітня 1972 р. було розпочато будівництво другої черги Дніпровської ГЕС. В 1974 р. введено в експлуатацію перший гідроагрегат, а в 1981 р. станція вийшла на повну потужність. Загальна довжина напірного фронту гідропоруд Дніпровського гідровузлу – 1,3 км, пропускна здатність — 26900 м./сек. На Дніпровській ГЕС-1 встановлено 9 вертикальних гідроагрегатів сумарною встановленою потужністю 665 МВт і 1 гідроагрегат встановленою потужністю 2,6 МВт. На Дніпровській ГЕС-2 встановлено 8 гідроагрегатів. Середньорічне виробництво електроенергії Дніпровською ГЕС дорівнює 4008 млн кВт. г. при напорі води 34,3 м.

За радянських часів ДніпроГЕС визнавався одним з найцікавіших об'єктів

для туристів не лише у Запоріжжі, але й на території України в цілому.

Подієвий туризм у Запоріжжі представлений низкою заходів, деякі з них мають потенціал перетворитись на культурні події національного значення. Так, щорічно відзначаються загальноміські свята: День міста, День металурга, Новорічні (різдвяні) свята, Івана Купала, Великдень на Хортиці, Масляна та інші.

Найбільші фестивалі, організацією яких опікується управління культури і мистецтв Запорізької міської ради:

- Міжнародний фестиваль дитячого та юнацького виконавського мистецтва “Акорди Хортиці”;
- Фестиваль вітчизняного кіно “Запорізька синерама”;
- Всеукраїнський мистецький пленер “Хортиця крізь віки”;
- Всеукраїнський рок-фестиваль “За-поріG”;
- Міжнародний джазовий фестиваль “Запорізький джем”;
- Відкритий театральний фестиваль “Золота Хортиця”;
- Фестиваль вогняних мистецтв “Хортиця — острів вогнів”;
- Всеукраїнський фестиваль гончарного мистецтва “Гончари на Хортиці”;
- Джаз фестиваль “Запорізький Джем”;
- Міжнародний фестиваль козацьких бойових та традиційних мистецтв "Спас" та інші.

Окремо слід виділити Покровський ярмарок – комплексний виставково-торговельний і культурно-розважальний захід, який традиційно проводиться на початку жовтня і сьогодні є наймасштабнішим серед заходів подієвого туризму у Запоріжжі.

Запорізький регіон має перспективи розвитку подієвого туризму у спортивній сфері. Це обумовлюється, зокрема, такими факторами:

1. Наявність кількох команд майстрів у вищих національних лігах (футбол, футзал, гандбол, волейбол, баскетбол), у т.ч. таких, що регулярно посідають чемпіонські та призові місця.
2. Розташування у місті сучасного футбольного стадіону, критого

легкоатлетичного манежу, гребного каналу з довжиною води, що відповідає олімпійським стандартам (канал підлягає реконструкції та відновленню), палацу для зимових видів спорту (перебуває на реконструкції) та інших об'єктів спортивної інфраструктури.

3. Річка Дніпро, яка може стати місцем проведення змагань з парусного та інших водних видів спорту.

4. Проспект Леніна, довжина якого дозволяє проводити марафонські змагання, велопробіги та інші масові спортивно-оздоровчі заходи.

5. Наявність на околицях міста територій, придатних до облаштування сучасних трас для проведення авто- і мотокросів та інших змагань з видовищних та екстремальних видів спорту.

6. Острів Хортиця, унікальні природні ландшафти якого пристосовані для проведення заходів зі спортивного туризму, скелелазіння тощо.

Промисловий (індустріальний) туризм – новий і також перспективний для міста напрямок розвитку туристичної галузі. Потенційно цікавими і туристично-привабливими для різних категорій туристів, а також для мешканців міста є підприємства, які мають унікальні технологічні процеси. Таких об'єктів у Запоріжжі налічується більше 100 (у т.ч. металургія – 36, машинобудування – 60, харчова та легка промисловість – 48). Найбільші металургійні та інші підприємства міста мають власні музеї, які можуть бути об'єднані в єдиний музейний та екскурсійний комплекс з виразною назвою («Дніпрокомбінат ХХІ», «Парк індустріального періоду» тощо).

Крім того, заслуговують на увагу колишні промислові території та об'єкти, що виведені з експлуатації. Частина таких об'єктів знаходиться у центральній частині міста та інших доступних для відвідування місцях. Вони можуть бути використані безпосередньо як індустріальна спадщина для проведення екскурсій, організації різних креативних заходів, фестивалів і змагань з екстремальних видів спорту, або ревіталізовані та пристосовані під інші туристичні (рекреаційні) потреби.

Окремим важливим питанням, що має бути вирішене під час реалізації

Стратегії [68, 69], залишається залучення до міста (залишення у місті на декілька днів) туристів, які формують транзитні туристичні потоки на Азовське та Чорноморське узбережжя. За оцінками експертів, кількість туристів, які щорічно проїжджають через Запоріжжя залізничним, автобусним, автомобільним транспортом складає від 2-х до 4-х мільйонів осіб.

Власний ресурсний потенціал міста у сфері розвитку туризму може бути доповнений та розвинений на засадах партнерства туристичним та курортно-рекреаційним потенціалом Запорізької області та сусідніх регіонів країни.

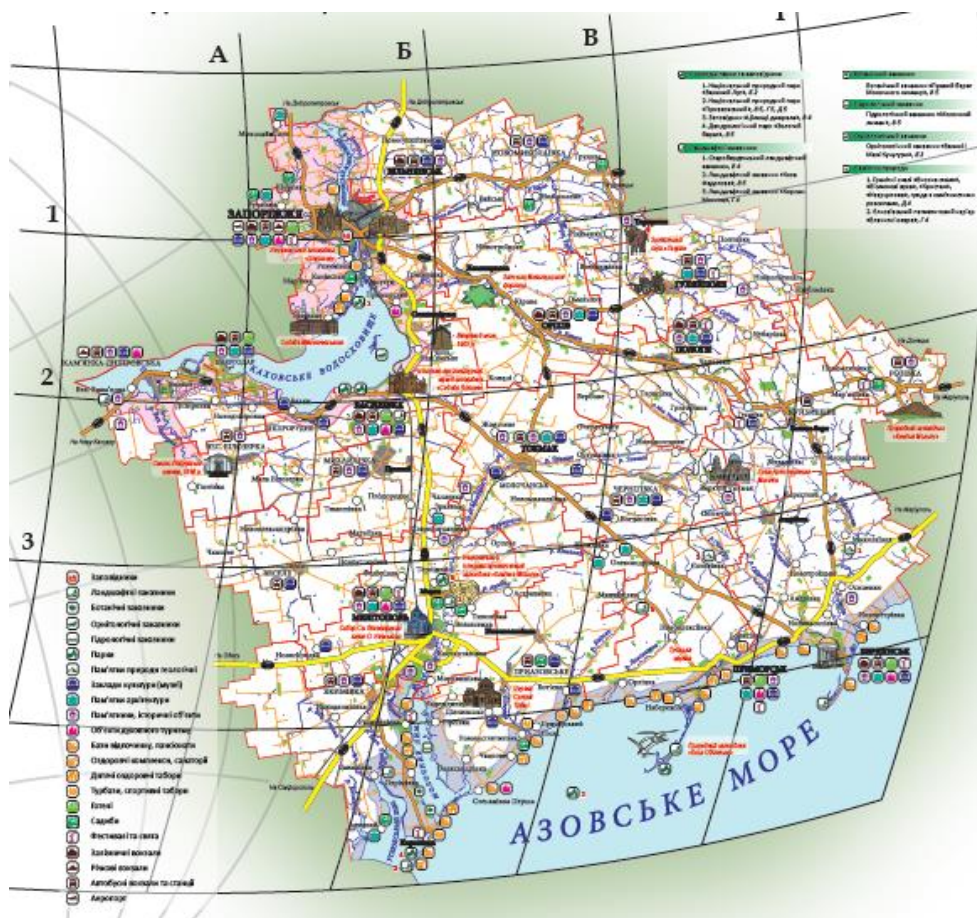

Рис. 2.1.2 Туристична карта-схема Запорізької області [24]

Найпопулярніші туристичні маршрути по області.

1. Запоріжжя: Євро – 2012 (2 дні). Маршрут: смт. Розівка (природний заповідник «Кам'яні Могили»), смт. Мирне (Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила»), м. Запоріжжя (оглядова екскурсія містом, тематична екскурсія по о. Хортиці, теплохідна екскурсія

навколо о. Хортиці).

2. Археологічна давнина Запорізьких степів (2 – 3 дні). Маршрут: м. Запоріжжя (святилища доби бронзи та історико-археологічний комплекс «Зорова Могила» на о. Хортиці), м. Кам'янка-Дніпровська (Кам'янсько-Дніпровський історико-археологічний музей, заповідник «Кам'янське городище»), с. Велика Знам'янка (комплекс археологічних пам'яток «Мамай-Гора», курганний могильник Солоха), смт. Мирне (національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила»).

3. Слідами тачанок Нестора Махна (1 день). Маршрут: м. Запоріжжя, м. Оріхів, м. Гуляйполе, с. Великомихайлівка.

4. Визначними місцями Бердянської землі (1 – 2 дні). Маршрут: м. Бердянськ (залізничний вокзал, центральна історична частина міста, курортна зона та набережна), с. Новопетрівка, с. Осипенко, с. Радивонівка, хут. Синьоки, с. Калайтанівка.

5. Історичними місцями правобережжя Запорізького району (1 день). Маршрут: м. Запоріжжя (Хортицький житловий масив), с. Канівське, с. Біленьке, с. Мар'ївка, с. Розумівка.

6. Шляхами менонітської історичної спадщини (1 – 2 дні). Маршрут: м. Запоріжжя (Верхня Хортиця), с. Новослобідка, с. Долинське, с. Нове Запоріжжя, с. Ручаївка, с. Широке.

7. Визначними місцями Новомиколаївського району (1 день). Маршрут: смт. Новомиколаївка, с. Трудове, смт. Тернувате.

8. Якимівка – Кирилівка (1 – 2 дні). Маршрут: смт. Якимівка, с. Шелюги, с. Охримівка, смт. Кирилівка (центральна частина села, коса Пересип, коса Федотова).

Спираючись на данні про наявні та перспективні туристичні ресурси, проводиться робота з визначення можливих заходів стимулювання в'їзного туризму. Проведений аналіз зробити певні висновки щодо основних категорій потенційних споживачів туристичних і супутніх послуг, їх потреб. За віковим критерієм та рівнем доходів (чутливістю до цін) у контексті розвитку

туристичної галузі Запорожжя можна виділити такі загальні сегменти споживачів туристичних послуг:

- молоді, активні туристи, чутливі до цін (головним чином студентська та учнівська молодь з України, а також з інших країн колишнього СРСР);
- іноземні дорослі та літні туристи (як чутливі до цін, так і з порівняно високим рівнем доходів);
- дорослі туристи з України, чутливі до цін (у т.ч. сім'ї з дітьми);
- дорослі туристи з вищим рівнем доходів (у т.ч. сім'ї з дітьми);
- досвідчені туристи різного віку та рівня доходів зі специфічними потребами і вимогами щодо туристичних послуг та супутнього сервісу.

Отже, Запорізька область, маючи такий рекреаційний потенціал, повинна виходити на світовий ринок туризму, тим самим залучати іноземних туристів та інвесторів. Розвиток туризму та санаторно-курортної сфери в регіоні призведе до збільшення доходів, що надходять в регіональні і місцеві бюджети і тим самим покращать рівень життя населення. Крім того, це позитивно позначиться на зростанні попиту на продукцію місцевої промисловості, збільшенні об'єктів туризму, стану кон'юнктури у будівництві та інфраструктури в регіоні, дозволить вирішувати проблеми зайнятості й екології.

Далі будемо аналізувати особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні.

2.2. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в регіоні

Запорізький регіон, володіючи великим туристичним потенціалом, в даний час має порівняно нерозвинену туристичну інфраструктуру, що не дозволяє істотно збільшити розвиток як вітчизняного, так і іноземного туризму. Матеріальна база туризму потребує реконструкції, інвестицій, потрібне істотне розширення мережі туристичних об'єктів та послуг. Також необхідне

врахування поліетнічності складу населення, поєднання курортного та рекреаційно-туристичного напрямку з традиційними мистецькими проектами регіону, яскравими здобутками у збереженні та розвитку промислів і ремесел, використання тяжіння широких кіл громадськості до о. Хортиця як осередку державності та господарських традицій [2].

За результатами соціально-економічного аналізу стану курортно-туристичної сфери Запорізької області протягом 2010-2018 років спостерігається зниження більшості основних показників туристичної галузі. Так, за інформацією Головного управління статистики в Запорізькій області, кількість туристів, які скористалися послугами суб'єктів туристичної діяльності протягом зазначеного періоду, знизилася вдвічі: з 88 821 осіб у 2010 році до 56 010 осіб у 2018 році [17]. Скоротився потік іноземних туристів до області: з 17 656 осіб у 2010 році до 252 осіб у 2018 році (табл. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами,
за видами туризму, (осіб) [17].

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього ¹	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
2000	90907	23367	7184	60356
2001	93396	19148	7868	66380
2002	107517	26643	10717	70157
2003	190959	29658	13741	147560
2004	86153	16444	13883	55826
2005	100271	13989	17977	68305
2006	99744	15540	22295	61909
2007	114679	17661	28682	68336
2008	120151	20029	30022	70100
2009	91425	16606	22063	52756
2010	88821	17656	24938	46227
2011	60055	1541	23882	34632
2012	35428	760	25023	9645
2013	54415	778	31107	22530
2014 ¹	39010	112	22320	16578
2015 ¹	30922	31	17197	13694
2016 ¹	40376	114	23571	16691
2017 ¹	47675	26	32487	15162
2018 ¹	56374	252	38984	17138

Зменшилися вдвічі показники внутрішнього туризму: з 46 227 осіб у 2010 році до 17 138 осіб у 2018 році. Кількість екскурсантів за цей період скоротилась у п'ять разів: з 55 067 осіб до 9 254 осіб.

Більш стабільною виглядає ситуація з туристами із числа громадян України, які виїжджали відпочивати за кордон. Не зважаючи на незначне скорочення, їх кількість залишається в межах 22 – 25 тис. осіб.

Стабільне зниження показників протягом 2010-2018 років переривається незначним їх зростанням у 2013 році [3].

Туристичний потік та перелік туристичних послуг у Запорізькій області розподілений нерівномірно. Це яскраво демонструють статистичні показники за 2010 рік. Так, кількість екскурсантів у м. Запоріжжі складає 73% від загальної кількості по області. Доля м. Запоріжжя у кількості обслугованих туристів складає близько 86%, у кількості туроднів – 82%, у обсязі наданих туристичних послуг – 79%, у надходженнях до бюджету – 94%.

В цілому, лідерами за показниками роботи суб'єктів туристичної діяльності є м. Запоріжжя, м. Бердянськ, м. Мелітополь, м. Енергодар, м. Приморськ, Василівський та Якимівський райони.

Станом на 2018 рік у Запорізькій області знаходиться 541 санаторно-курортний та оздоровчий заклад – це санаторії, санаторії-профілакторії, будинки і бази відпочинку, дитячі оздоровчі установи, загальна кількість ліжок у яких складає близько 46,2 тис. Протягом 2000-2010 рр. спостерігається динаміка збільшення закладів, які надають курортно-оздоровчі послуги. Зокрема, з 2000 року по 2010 рік кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів у регіоні зросла майже на 20%. Після 2014 року спостерігається поступове зменшення закладів (табл. 2.2.2).

Але, на жаль, у зв'язку з економічною кризою ситуація в санаторно-курортній галузі різко погіршилася. За роки незалежності України санаторно-курортній системі практично не приділялася увага з боку держави. Відсутність бюджетного фінансування призвела до згортання ряду державних програм (санаторно-курортне лікування хворих на туберкульоз, травматична хвороба

спинного мозку, післяінфарктних хворих і т. д.). Усі спеціалізовані санаторії перейшли, в основному, на сезонний характер роботи, при цьому багато з них згорнули свої лікувальні бази і почали переходити в розряд закладів відпочинку з низьким рівнем сервісного обслуговування. Через відсутність контролю почали з'являтися нові заклади (бази відпочинку з лікуванням, центри здоров'я і т. д.), що мають слабку медичну базу і некваліфікований персонал. Також впливає на розвиток санаторнокурортного комплексу Запорізької області слабкість системи законодавчого забезпечення сфери курортної діяльності. Особливо гостро стоять проблеми власності й оподаткування.

Таблиця 2.2.1

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади, [17].

	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них місць, тис.	всього	у них місць, тис.
1995	21	5,7	27	3,1	9	2,2	141	33,6
1996	21	5,7	27	3,1	9	2,4	136	29,6
1997	18	5,4	27	2,3	8	2,5	129	25,7
1998	18	5,2	27	2,3	8	2,3	136	24,9
1999	18	5,2	26	2,0	8	2,2	141	24,7
2000	18	5,2	24	2,1	7	1,8	137	24,4
2001	17	4,8	24	1,9	6	1,2	127	22,8
2002	18	5,0	23	2,0	6	1,0	122	20,6
2003	17	4,5	24	2,6	7	1,2	161	28,9
2004	17	4,8	23	1,9	7	1,2	158	23,6
2005	16	2,9	23	1,8	9	1,2	157	22,6
2006	15	4,9	21	1,7	9	1,3	149	21,1
2007	16	4,6	21	1,6	7	0,9	155	22,1
2008	17	4,6	20	1,6	9	1,0	155	23,9
2009	17	4,6	20	1,6	8	0,9	150	22,2
2010	16	4,8	18	1,3	8	0,9	171	23,7
2011	18	5,3	17	1,5	8	0,7	176	24,9
2012	19	5,4	13	1,5	8	1,2	186	21,5
2013	19	5,4	12	1,2	7	1,1	194	21,9
2014	19	5,9	12	1,3	8	1,2	191	22,3
2015	17	6,1	10	1,1	6	1,0	192	20,8
2016	17	6,2	9	1,0	6	0,8	230	25,1
2017	15	5,9	9	1,0	6	0,8	213	24,5

Нині санаторно-курортна справа в Україні спирається на діючий Закон України «Про курорти», прийнятий у жовтні 2000 р., зі змінами та доповненнями, та відповідну нормативно-правову базу, яка регламентує діяльність даної сфери, декларуючи доступність санаторно-курортного лікування для всіх громадян, і в першу чергу для інвалідів, ветеранів війни і праці, учасників

бойових дій, громадян, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, дітей (табл. 2.2.3), хворих на туберкульоз, тощо [8].

Таблиця 2.2.3

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку, [17]

	Кількість закладів, од		У них місць, од		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення ¹	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ¹	усього	у тому числі у закладах оздоровлення ¹
2000	193	67	18922	18822	61035	51852
2001	160	68	18901	18741	64666	57910
2002	269	72	20407	20087	75727	62096
2003	297	72	20828	20588	76817	64216
2004	361	75	22292	21760	77782	64227
2005	378	64	18689	18002	80295	58322
2006	366	61	19012	17937	75748	55846
2007	350	58	18206	17456	75863	53702
2008	373	57	17933	16892	72119	53804
2009	356	55	16523	16473	60121	40120
2010	328	39	15477	12727	52672	32537
2011	321	17	13868	5284	46029	12337
2012	331	7	14418	2200	49128	6358
2013	374	8	14398	2670	51124	7280
2014	294	40	13457	12789	45899	32403
2015	264	21	11939	6906	35592	12541
2016	270	16	11703	5201	42355	14290
2017	265	14	11078	4280	44574	12966
2018	232	11	9884	3685	40826	12080
2019	214	11	10140	3946	41615	13472

Запорізька область завжди входила до числа регіонів України, які складають основу її культурного та творчого потенціалу. Аналіз стану справ у галузі за п'ятирічний період підтверджує високий рівень організації праці в закладах і установах, що забезпечують надання культурних послуг, стабільність у створенні єдиного культурного простору області завдяки існуючому кадровому потенціалу і в рамках чинної нормативно-правової бази, яка, на жаль, у галузі культури сьогодні недосконала і потребує змін.

Мережа закладів культури клубного типу системи Міністерства культури України включає 410 закладів, 363 клубні заклади у сільській місцевості, 441 заклад культури всіх систем і відомств. Культурно-освітню діяльність клубних

закладів області забезпечують 1301 творчий працівник, з яких 50,1 % з фаховою освітою. Є тенденція незначного збільшення кількості клубних працівників, разом з тим, зменшується кількість працівників з фаховою освітою, що свідчить про притік у заклади культури фахівців з інших галузей, які не мають профільної освіти.

За станом на початок 2020 року у Запорізькій області діє 474 бібліотеки, з них 204 – у 18 об'єднаних територіальних громадах. Документний фонд складає 7430,62 примірники. Наразі впроваджуються сучасні інформаційні та електронні технології: збільшується кількість автоматизованих робочих місць для читачів, створюються власні електронні бази даних, користувачам надаються нові види бібліотечних послуг більш високої якості, підвищується роль бібліотек як центрів громадського доступу населення до інформації про роботу органів державної влади та місцевого самоврядування, державних електронних послуг.

У Запорізькій області функціонують 25 музейних закладів, 23 з яких комунальні, у тому числі музеї двох національних заповідників. У них зберігається 428187 предметів основного фонду. Щороку ці заклади відвідують близько 550 тис. чоловік, проводиться понад 12 тисяч екскурсій і близько 400 виставок. Протягом 2014-2018 відмічалось збільшення кількості екскурсій, виставок, експонування музейних предметів.

Театрально-видовищними закладами області щорічно проводиться біля 1,8 тисячі вистав та концертів, які відвідують біля 250 тисяч шанувальників театрального та музичного мистецтва, дохід від основної діяльності складає близько 15,0 млн. грн., здійснюється постановка понад 30 прем'єрних театральних вистав щорічно.

У Запорізькій області протягом 2014-2018 років спостерігається збільшення основних показників туристичної галузі. Так, за інформацією Головного управління статистики в Запорізькій області, кількість туристів, які скористалися послугами суб'єктів туристичної діяльності періоду збільшилася з 39010 осіб у 2014 році до 47675 осіб у 2017 році. Проте значно скоротився потік

іноземних туристів до області – зі 112 осіб у 2014 році до 26 осіб у 2017 році. За обсягом туристичного збору (за 2018 рік по Україні – 90725,8 тис. грн.) Запорізька область серед регіонів посідає I місце, туристичний збір якої складає 4 % від загальної суми.

Перспективним видом на території регіону є сільський туризм. Про це свідчать статистичні дані щодо кількості сільських садиб. На сьогодні у Запорізькій області налічується 30 закладів, які надають послуги з тимчасового розміщення, харчування, традиційних видів сільськогосподарської діяльності тощо. Проблемним питанням у сфері сільського туризму є відсутність нормативно-правової бази, що унеможливорює повноцінне ведення діяльності у цій галузі.

З метою популяризації місцевих брендів «Запоріжжя туристичне», «Запоріжжя курортне» та «Запоріжжя фестивалльне» туристично-рекреаційний потенціал Запорізької області було представлено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних туристичних виставках, фестивалях, семінарах, конференціях тощо.

У ході засідання внесено пропозиції щодо пріоритетних напрямів стратегії регіонального розвитку Запорізької області, на їх основі затверджено стратегічну та операційні цілі Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2027 року. Основним пріоритетом розвитку визначено туризм.

Уваги заслуговують також спеціалізовані сайти про відпочинок на Азовському морі (<http://www.azov.zp.ua/>, <http://kurortazova.net/>), де систематизована основна інформація про курорти, які розміщені на узбережжі, а також офіційний сайт смт. Кирилівка (<http://www.kirillovka.com.ua/>), де узагальнена інформація про основні туристичні об'єкти, заклади відпочинку та дозвілля.

На території Запорізької області налічується 8 туристично-інформаційних центрів та пунктів. У 2008 році при Запорізькому обласному краєзнавчому музеї створено Запорізький обласний туристично-інформаційний центр, а у

2010 р. – веб-портал зазначеного центру «Край козацької звитяги» (www.zotic.zp.ua). Основним проблемним питанням зазначених закладів є відсутність законодавчого підґрунтя для їх створення та функціонування [2].

Перспективним видом туризму на території регіону є сільський туризм. Про це свідчать статистичні дані щодо кількості сільських садиб (табл. 3). На сьогодні у Запорізькій області налічується близько 30 зазначених закладів, які надають послуги з тимчасового розміщення, харчування, традиційних видів сільськогосподарської діяльності тощо. Проблемним питанням у сфері сільського туризму є відсутність нормативно-правової бази, що унеможливило повноцінне ведення діяльності у зазначеній галузі [3].

Протягом 2010-2018 років в рамках реалізації Програми розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області на 2011-2015 роки розроблено та видано туристично-інформаційні видання:

- серія буклетів «Запорізький край. Степова перлина України» (2008-2011 рр.);
- довідник «Перспективні туристичні маршрути Запорізької області» українською та англійською мовами (2011 р.);
- туристична карта Запорізької області українською, російською та англійською мовами (2010-2011 рр.);
- довідник «Запоріжжя фестивалі» (2012 р.);
- довідник «Туризм цілий рік» (2012 р.);
- брошура «Святослав Хоробрий і Запоріжжя» із серії «Туристу про Запорізький край» (2012 р.);
- серія буклетів «Музеї Запорізької області» (2012-2013 рр.);
- путівник «Запорізька область. Персональний гід» (2012 р.);
- довідник «Туристичні маршрути Запоріжжя» (2012-2014 рр.) [3].

За інформацією сектору туризму Запорізької міської ради, станом на 01.07.2018 р., в місті налічується 39 готелів різного рівня комфортності. Номерний фонд готельних підприємств складає 1115 номерів (табл. 2.2.4). Ще близько 2000 місць, за оцінками експертів, можуть запропонувати для

розміщення туристів власники приватного житла. Винаймання квартир у таких власників відбувається, як правило, без оформлення відповідних документів, без обліку споживачів послуг і без сплати податків (у т.ч. туристичного збору).

Таблиця 2.2.4

Колективні засоби розміщування, [17].

	Кількість колективних засобів розміщування, од	Кількість місць у колективних засобах розміщування, од	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування
2011	312	32591	263100
2012	315	35688	302159
2013	358	35805	287319
2014	355	37652	283468
2015	311	35131	261965
2016	376	39690	309505
2017	374	39540	319594
2018	123	16102	162299

Найбільшим за кількістю номерів (230) є готель «Інтурист», розташований на центральній площі міста (пл.Фестивальна). Готель має категорію «4 зірки». Протягом 2011-2012 рр. реконструйовано готель «Театральний» (109 номерів), який відповідає стандарту «3 зірки». Готель діє з 1912 р. (сучасну будівлю відновлено у 1950-х рр.), розташований у старій частині міста (територія «Старого Олександрівська»). Готель «Дніпро» (147 номерів), розташований також на пр.Леніна у центральній частині міста, перебуває на реконструкції. Замовник і новий оператор – національна мережа готелів «7 днів».

Серед відомих міжнародних готельних мереж у Запоріжжі представлені готелі «Reikartz Hotels & Resorts» («Рейкарц»), має 43 номери, а також «Four Points by Sheraton» («Шератон»), має 164 номери. Ці готелі розташовані в районі Набережної магістралі.

У місті нараховується 15 рекреаційних закладів, у т.ч: санаторії – 4, дитячі оздоровчі заклади – 2, профілакторії – 4, бази відпочинку – 3, санаторій-профілакторій – 1.

Пріоритетною метою центру є збір, обробка та поширення інформації

стосовно туристичних можливостей області. Приймаючи участь в різноманітних регіональних, всеукраїнських та міжнародних туристичних виставках, форумах, фестивалях, ЗОТІЦ співпрацює з подібними центрами інших областей. Завдяки цьому співробітництву інформація про туристичні об'єкти і організації Запорізького краю поширюється всією Україною.

Театральні і концерні заклади міста представлені, зокрема, наступними:

- Академічний музично-драматичний театр ім. Магара
- Муніципальний театр-лабораторія «VIE»
- Театр юного глядача (Театр молоді)
- Ляльковий театр
- Новий театр
- Кінний театр «Запорозькі козаки» (на о.Хортиця)
- Палац культури "Дніпроспецсталь" та інші.

Концертний зал ім.Глінки (обласна філармонія) – місце традиційного проведення концертів класичної музики та інших культурних заходів. Серед колективів обласної філармонії: Запорізький академічний симфонічний оркестр (диригент, художній керівник – народний артист України В'ячеслав Редя), козацький ансамбль "Запорожці", вокальний квінтет "Водограй" та інші.

Найбільші кінотеатри міста, крім вказаних вище муніципальних закладів: Кінотеатр «Байда», Кінотеатр ім. Маяковського (входить до мережі «Кіносистема»).

Музеї Запоріжжя представлені такими закладами:

Обласний краєзнавчий музей, в якому постійно працюють експозиції: "Природа Запорізького краю", "Археологія", "Козацтво", "Етнографія", "Велика Вітчизняна", "Нестор Махно і його час", "Олександрівськ – Запоріжжя на поштовій листівці" та інші.

Обласний художній музей, колекція якого сьогодні налічує близько 13 тис. експонатів.

Музей історії зброї – єдиний в Україні приватний музей історії зброї такого масштабу. В експозиції виставки представлено понад 2000 одиниць

холодної та вогнепальної зброї, які відображають всі етапи становлення людської цивілізації.

Серед приватних музеїв також слід відзначити Музей раритетних автомобілів «Фаєтон» та Музей кераміки. Наприкінці 2012 року запрацювала ще одна приватна експозиція – Музей техніки В.Богуслаєва.

Серед виставкових залів міста найвідомішими є:

- Виставковий зал Співки художників України – найбільша за площею художня експозиція міста.

- Виставковий зал Запорізького відділення спілки фотохудожників України.

- «Art L» (художня галерея). Галерея " Art L " відкрилася в березні 2009 року. У планах – регулярне проведення виставок, виконаних на високому художньому рівні.

Галерея не обмежує тематику своїх виставок тільки образотворчим мистецтвом. До уваги глядачів буде представлений по можливості широкий спектр жанрів і напрямів творчості різних художників з різних регіонів України, а також ближнього і далекого зарубіжжя.

- Галерея "Ленін", «Artzebs – gallery» (галерея сучасного мистецтва) та інші.

Виставковий центр "Козак-Палац" Запорізької торгово-промислової палати (ЗТТП) відкрився 11 березня 2009 року. Загальна площа центру – 8 600 кв.м. Це один з найбільших виставкових павільйонів такого класу в Україні. «Козак-Палац» - місце проведення щорічних інвестиційних форумів, галузевих виставок, конференцій та інших ділових заходів. Виставковий центр є перспективним і базовим об'єктом для розвитку ділового туризму у Запоріжжі.

Об'єкти для сімейного та дитячого відпочинку:

Запорізька дитяча залізниця. Довжина Дитячої залізниці близько 9 км. Тут також розміщуються невеличкий зоопарк, акваріум, зимовий сад і тераріум.

Запорізький міський дитячий ботанічний сад був створений в 1958 році. Зараз у Запорізькому дитячому ботанічному саду налічується близько 3 тис.

різновидів рослин, сад займає площу в 12 га . Тут працює 18 гуртків, які нараховують 46 груп . У них щорічно безкоштовно навчаються і виховуються більше 600 дітей у віці від 7 до 17 років.

Запорізький ботанічний сад веде наукову роботу, співпрацює з міськими навчальними закладами: ЗНУ, ЗДМУ, медичним училищем. Також у Запоріжжі відкриті центри дитячих розваг: «Шекіленд», «Малята-хата» та інші.

Центральний парк культури та відпочинку "Дубовий гай" – центральний парк відпочинку м. Запоріжжя розміщується у Жовтневому районі, вниз (до Дніпра) від майдана Волі. Від набережної магістралі тягнеться до річкового вокзалу. Назву парк "Дубовий гай" отримав від безлічі дубів, які ще в XVIII столітті займали значні території, що розкинулися до Великого Лугу. Сьогодні загальна площа парку – 57 гектарів. Серед парку – річкова протока, через яку в декількох місцях перекинуті мости.

Таким чином, представникам туристичного та інших галузей бізнесу додатково слід врахувати досить високий попит мешканців регіону на туристичні послуги, пов'язані з відвідуванням природних об'єктів, організацією турів вихідного дня. Задоволення потреб мешканців регіону у змістовному дозвіллі, а також покращення стану довкілля в самому Запоріжжі є джерелом додаткового попиту на місцевий та внутрішній туризм.

Таким чином, туристична інфраструктура, туристичні продукти і послуги регіону можна охарактеризувати:

1. Загальний низький рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури.
2. Відсутність під'їздів до багатьох туристичних об'єктів.
3. Відсутність дорожніх вказівників і туристично-інформаційних знаків.
4. Недостатність сучасних місць розміщення (готелів) для різних категорій споживачів, в т.ч. двох-зіркових готелів, орієнтованих на середнього туриста, а також костелів.
5. Невідповідність засобів розміщення світовим стандартам.
6. Неналежний стан туристичних маршрутів, у т.ч. брак обладнаних місць

короткочасного відпочинку, відсутність єдиної системи знакування шляхів активного туризму (пішохідних, велосипедних, водних тощо).

7. Відсутність достатньої кількості стоянок та інших об'єктів туристичної інфраструктури (туалети та ін.).

8. Низька якість та недостатній асортимент туристичних та супутніх послуг: проживання, транспорт, харчування, інформаційні послуги, зони відпочинку вздовж Дніпра, санітарні зони тощо.

Загальний благоустрій, транспортна та комунальна інфраструктура:

1. Проблеми з благоустроєм міста: висока "природна" засміченість та занедбаність окремих територій, у т.ч. таких, що мають високий туристичний потенціал.

2. Незадовільний стан доріг – магістральних, регіональних.

3. Невідповідність якості транспортних, інших комерційних та муніципальних послуг сучасним вимогам.

Інформаційна підтримка:

1. Відсутність якісної, комплексно оформленої пропозиції щодо подієвого туризму, у т.ч. «календаря туриста».

2. Недостатність туристичної інформації як для туристів, так і для підприємств, що надають послуги у сфері туризму (туристичних карт і схем, путівників, рекламної продукції, актуалізованої пізнавальної інформації про місто та область).

3. Відсутність систематизованої доступної інформації щодо наявної ресурсної бази (об'єктів та їх стану).

4. Відсутність облаштування «воріт міста» з урахуванням потреб туристів, зокрема, в частині залучення до міста транзитних туристичних потоків.

5. Нерозвиненість інформаційної інфраструктури, у т.ч. інформаційних центрів.

Наступним кроком буде розкрито основні напрями вдосконалення розвитку туризму в регіоні.

2.3. Основні напрями вдосконалення розвитку туризму в регіоні

З огляду на занедбану ситуацію з курортно-рекреаційною сферою регіону, на сьогодні постає гостра необхідність розробки Концепції розвитку курортно-рекреаційної сфери в Запорізькій області – такого собі цілісного перспективного образу, моделі функціонування всього Азовського узбережжя, насамперед, в межах Запорізької області, а також тих територій, через які проходять транспортні коридори до моря, рекреацій в ареалі р. Дніпро, інших водних басейнів, а також унікальних природних ареалів та природних заповідних територій нашого краю. Це бачиться своєчасним, оскільки Стратегією розвитку Запорізької області на 2016-2020 роки першим пріоритетом визначено залучення інвестицій, у тому числі і в цю сферу, тому ми можемо і надалі розвивати приморські території саме в цій площині.

Оскільки в цьому питанні не можна допустити стихії, необхідно об'єднати зусилля всіх приморських та рекреаційних територій, зацікавлених структур, відомств, наукових організацій, зібрати всю наявну інформацію щодо наявного курортного і рекреаційного потенціалу регіону, причому відповідно до зонування територій в рамках обласного Генплану та розробити інвестиційні пропозиції для потенційних інвесторів.

Курорту Бердянськ пропонується повернутися до наявних напрацювань в рамках проекту Програми розвитку курорту Бердянськ, передбачити повернення втрачених в останні роки лікувальних курортних об'єктів, створення Центру дослідження проблем Азовського узбережжя, а також Центру водного туризму з подальшим розгалуженням системи пасажирського водного транспорту на узбережжі.

Серед першочергових інвестиційних проектів курорту Кирилівка насамперед бачиться розв'язання проблеми централізованого водопостачання та водовідведення, просування окрім пляжного, лікувального туризму, а також впровадження пропозицій Мелітопольського туристичного кластеру щодо

охопленням відпочиваючих екскурсійним обслуговуванням за наявними внутрішнім туристичним маршрутам.

Подальший розвиток неповторного потенціалу курортних і рекреаційних територій Бердянського району вбачається можливим за рахунок надання їм іміджу спортивного, екстремального та пізнавального молодіжного туризму. Для прийому відпочиваючих тут переважно слід розвивати відповідну економ інфраструктуру, також запропонувати місцевій переробній промисловості освоїти випуск напоїв, що відповідають здоровому способу життя – мінеральні води, соки, фреші, трав'яні чаї і т. п. Також ця територія має шанси успішного просування, як зона для любителів рибної ловлі, насамперед у наявних прісних водоймах.

Курортні території Приазовського району потребують додаткової геологорозвідки наявних лікувальних ресурсів та відкриття на їх базі нових об'єктів водо й грязелікування (зокрема, таких як джерело Гука) для хворих шлунково-кишковим трактом, діабетом, з порушеннями обмінних процесів. Свого подальшого розвитку потребує також унікальна Строгановська курортна зона.

Азовське узбережжя в районі м. Приморск може стати конкурентно спроможним внаслідок появи інвестиційних об'єктів, що будуть просувати наявний на базах відпочинку і пансіонатах медичний туризм, а також етно- та конференц- туризм. Зокрема, сучасний майданчик з виставковими і демонстраційними можливостями для проведення семінарів, конференцій, симпозіумів в поєднанні з оздоровленням представників бізнесу, науки і мистецтва, етнічних громад з елементами гастрономічних турів на основі місцевих традиційних національних кухонь, враховуючи втрачені приймаючі можливості Криму, була б досить затребуваною.

Не можна випускати з виду унікальні рекреаційні можливості Запорізького району, як приміської зони обласного центру і транзитної території в'їзних туристів і відпочиваючих. Необхідно передбачити її розвиток у поєднанні рекреаційних та дозвіллевих функцій. Це стосується рекреаційних

зон і обласного центру.

Слід також передбачити розвиток інфраструктури по транспортних магістралях до курортних і рекреаційних зон – зупинкові комплекси, об'єкти туристичної інфраструктури, цивілізовану ринкову торгівлю місцевою плодоовочевою та сувенірною продукцією (а це ще ряд районів області). Окремо слід відзначити значення для розвитку курортно-рекреаційної сфери інноваційного інвестиційного процесу місцевої переробної промисловості. Крім заявленого раніше, бачиться перспективним організація переробки і продажу для потреб туристів і відпочиваючих такої місцевої унікальної продукції, як мелітопольська черешня, дині, кавуни, вирощувані в ряді районів, томати Кам'янки-Дніпровської, виноградна продукція приморських територій, мед та інші дари запорізької землі.

Передусім слід зосередитися на залученні наших власних регіональних відпочивальників до відпочинку в місцевих рекреаційних зонах [9, с. 5]. Як відомо, їх основна маса зосереджена в 5 найбільших містах обласного підпорядкування: Запоріжжі, Енергодарі, Мелітополі, Бердянську та Токмаці. Якщо оперувати цифрами, на сьогодні в регіоні мешкає 1791,7 тис. осіб, міське населення з них становить 1379,3 тис. осіб, або 77%. Тож саме про цю категорію населення необхідно подбати в першу чергу.

З метою створення необхідних умов для відвідування мешканцями мегаполісів місцевих рекреаційних зон нами пропонується Дорожня карта з організації оздоровлення мешканців мегаполісів з використанням потенціалу місцевих рекреаційних зон, яка передбачає наступні кроки у цьому напрямку:

1. Виконавчі комітети міських рад міст обласного підпорядкування, райдержадміністративні райони здійснюють моніторинг наявних місць можливого рекреаційного відпочинку, формують їх місцевий реєстр, складають план благоустрою, визначають відповідальні підрозділи тощо.

2. Міські голови міст обласного підпорядкування, голови РДА поновлюють персональний склад своїх Координаційних рад з розвитку туристично-рекреаційної сфери та проводять їх засідання за участю

керівництва територій - партнерів по рекреаційним підзонам та зацікавлених суб'єктів підприємницької діяльності (питання для розгляду: взаємодія з оздоровлення мешканців відповідних мегаполісів у 2016 році).

3. Виконавчі комітети міських рад міст обласного підпорядкування виявляють серед суб'єктів туристичної діяльності зацікавлених у туристично-рекреаційному оздоровленні мешканців свого мегаполісу та сприяють інформуванню населення про наявний у них спектр внутрішніх туристично-рекреаційних пропозицій.

4. Виконавчі комітети міських рад міст обласного підпорядкування, райдержадміністрації:

4.1. Формують стратегію інформування потенційних відпочивальників про можливості рекреаційного відпочинку в 2020-21 рр.;

4.2. Опрацьовують питання транспортних перевезень мешканців міст на відпочинок;

4.3. Сприяють облаштуванню місць рекреаційного відпочинку санітарно-гігієнічними зручностями (туалети, навіси, підходи до води тощо);

4.4. Забезпечують виконання заходів з оздоровлення мешканців мегаполісів з використанням рекреаційних ресурсів місцевих рекреаційних зон.

Однак курортно-туристична сфера регіону без вжиття ряду системних заходів не може в повній мірі виконувати свою соціально-економічну та культурно-дозвілєву функції, бути стабілізуючим фактором збереження довкілля та наявної історико-культурної спадщини до 60 відсотків об'єктів якої перебуває у незадовільному стані та потребує проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для туристичних відвідувань.

Тому одним із напрямів роботи нашої комісії на період до 2020 року має стати робота з акцентування уваги органів влади в центрі, на місцях щодо вирішення наявних проблем туристично-курортної сфери регіону, серед яких [9, с. 36-38]:

- недосконалість туристично-рекреаційної інфраструктури;
- низький рівень розвитку культурно-пізнавального туризму,

спричинений, в основному, відсутністю нормативно-правового забезпечення питань використання культурної спадщини в туризмі, обмеженою транспортною доступністю більшості об'єктів;

- невідповідність музейних експозицій та прилеглих територій до туристичних відвідувань, у тому числі іноземними туристами та особами з обмеженими фізичними вадами;

- недостатність фахівців туристичного супроводу та їх невідповідна кваліфікація;

- робота в тіні ряду надавачів туристичних послуг, неможливість здійснення контролю за дотриманням ліцензіантами ліцензійних умов;

- продовження існуючого курсу соціуму на хижацьке використання природних ресурсів, загроза їх швидкого виснаження через відсутність:

- нормативно-правових актів призначення природних територій курортами державного та місцевого значення із встановлення меж округу та зон санітарної охорони курортів;

- затвердженої на державному та регіональному рівнях медичної спеціалізації курортів;

- затвердженої та скоригованої містобудівної документації на більшості курортних територій;

- державного моніторингу курортних територій;

- достатнього обсягу фінансування з місцевих бюджетів протиерозійних та протизсувних робіт, через загрозу руйнування частини прибережних територій та пляжів курортів;

- державного нагляду та контролю за додержанням правил і норм використання лікувальних ресурсів (наявні лікувально-оздоровчі ресурси використовуються не ефективно, існує тенденція до їх руйнування та знищення) тощо.

Окрім використання пріоритетних туристичних об'єктів – комплексу пам'яток Національного заповідника "Хортиця", пам'яток

загальнонаціонального значення: державний історико-археологічний заповідник "Кам'яна могила" (м. Мелітополь) та історико-архітектурний музей-заповідник "Садиба Попова" (м. Василівка), необхідно здійснити спільно з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування комплекс управлінських заходів щодо максимального включення до внутрішніх туристичних маршрутів інших унікальних природно-ландшафтних, історичних, містобудівних, історико-архітектурних туристично привабливих об'єктів у районах та містах Запорізької області, створити їх повний Реєстр та Єдину електронну базу даних. На цій основі розробити Єдину електронну туристичну мапу Запорозького краю.

Необхідно також сприяти домінанті самотності у туристично-курортному секторі, поєднання курортного та рекреаційно-туристичного напрямку з традиційними мистецькими проектами регіону, яскравими здобутками у збереженні та розвитку промислів і ремесел, використання тяжіння громадськості до о. Хортиці, як осередку державності та демократичних традицій нашої країни.

Спираючись на аналітичні висновки, за підсумками проведеної роботи були визначені основні чинники впливу на вибір стратегічних напрямків розвитку туристичної галузі Запорізької області. SWOT-аналіз, проведений методом фокус-груп та методом експертного опитування, вказує на внутрішні сильні і слабкі сторони міста, а також на зовнішні можливості і загрози (ризики), які впливатимуть на розвиток туристичної галузі у Запоріжжі. Узагальнені результати SWOT-аналізу подаються у таблиці Б.1.

Отже, якісні та кількісні (за отриманими балами) результати SWOT-аналізу свідчать про певну перевагу слабких сторін над сильними сторонами, а також про існуючі та очікувані переваги зовнішніх можливостей над загрозами. Проведений комплексний аналіз наявної ситуації у туристичній галузі міста дозволяє визначити ключові проблеми і фактори, які стримують розвиток туризму.

Імідж та позиціонування Запоріжжя:

1. Відсутність чіткої та сприйнятої громадою ідеології і стратегії розвитку міста.
2. Невизначений образ Запоріжжя на туристичному ринку.
3. Імідж Запоріжжя як промислового центру з великим рівнем забруднення довкілля та міста-"периферії".
4. Неефективний муніципальний маркетинг, відсутність системності та цілеспрямованості у формуванні нового іміджу Запоріжжя – як туристично-привабливої території.
5. Низька представленість Запоріжжя у зовнішньому медійному просторі.

З активізацією діяльності Запорізької обласної організації Національної Спілки краєзнавців України ГО ЗОТА радо сприйняла пропозицію здійснювати об'єднаними зусиллями подальший розвиток туризму і курортів в регіоні шляхом активного впровадження методів туристичного краєзнавства.

Новостворена комісія Спілки з туристичного краєзнавства в рамках майбутньої програми розвитку краєзнавства в Запорізькій області до 2020 року, враховуючи сучасні внутрішньополітичні та зовнішньополітичні виклики, ставить перед собою такі ключові завдання:

- Зосередитися на популяризації сучасної місії туризму, як дієвого фактору підвищення національної свідомості, інструменту взаємопізнання та взаєморозуміння населення України, формування почуття поваги до своїх витоків, національних святинь та бажання ділитися цим з усім світом, продовжувати позиціонуватися себе в світі, як цікава туристична держава.

- Запропонувати суб'єктам туристичної діяльності розвивати передусім соціально орієнтовані види внутрішнього туризму: пізнавальний туризм, дитячий туризм, діловий (конференц) туризм, спортивний туризм та етнотуризм – виключно з домінантою українського етнокультурного простору. Адже сьогодні, як ніколи постає необхідність посилити українську складову експозицій музейних закладів регіону (в тому числі при комплектуванні музейних фондів пам'ятками української традиційно-побутової культури краю, які сьогодні піддаються нещадній руйнації) та актуалізувати наукові

академічні, музейні та краєзнавчі дослідження історичного та етнокультурного спрямування.

- Забезпечити наукове та краєзнавче підґрунтя відродженню української традиційної календарної обрядовості та її поширенню серед широких верств населення.

- Розробку щорічного регіонального Календаря туристично-культурних подій з розміщенням його на інтернет ресурсах нашої організації.

- Сприяти органам місцевого самоврядування щодо впорядкування екскурсійної діяльності згідно сучасних вимог.

- Не залишатися в стороні від ходу процесу декомунізації суспільного життя.

- Продовжити розпочату раніше з Департаментом освіти роботу з впровадження Пілотного Проекту ГО ЗОТА щодо виховання дітей та молоді на засадах краєзнавства та туризму як такого, що сприятиме формуванню почуття взаємозв'язку поколінь та зацікавленості підростаючого покоління минулим рідного краю. З цією метою продовжити розробку нових перспективних внутрішніх тур маршрутів (в тому числі регіональних та межрегіональних краєзнавчих маршрутів з авто-, вело-, пішохідного туризму.

- Сприяти організації методичної роботи серед гідів та екскурсоводів, проведенню семінарів, круглих столів та інших дорадчих форм роботи.

- Разом з туристичною громадськістю України спонукати Кабінет Міністрів України до повернення туризму і курортам профільного вищого органу виконавчої влади, неправомірно виключеного із управлінської структури, відновлення відповідної управлінської вертикалі та туристичної звітності, а також інших регламентуючих аспектів галузі.

- Забезпечити участь регіону у процесі внесення змін та доповнень до Закону України «Про туризм» та «Про курорти», поглибивши співпрацю з профільним комітетом ВРУ з врахуванням потреб імплементації вітчизняного законодавства у сфері туризму та історико-культурної спадщини до європейських стандартів, використовуючи з цією метою наявний у регіоні

потенціал депутатського корпусу.

- Брати активну участь у роботі із стратегічного планування розвитку туристично-рекреаційної сфери на рівні регіону та м.Запоріжжя та ходу їх реалізації згідно викликів часу (в умовах війни та виходячи із завдань поглиблення процесів українського державотворення. Зокрема, долучитися до реалізації Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року.

за Стратегічною ціллю: Запорізький край – інвестиційно приваблива територія з розвинутими індустріальним комплексом, інфраструктурою та операційними цілями:

- 1) Розвиток внутрішнього туризму за завданнями:
- 2) Розвиток туристичних продуктів та мереж;
- 3) Туристична промоція області;
- 4) Використання історико-культурного надбання для розвитку внутрішнього туризму.

Вважаємо важливим напрямом роботи з туристичного краєзнавства спонукання до затвердження «Стратегії розвитку туризму у місті Запоріжжі до 2020 року», основні засади якої вже напрацьовані раніше за участі туристичної громадськості обласного центру.

Отже, Запорізька область, маючи такий туристсько-рекреаційний потенціал, повинна виходити на світовий ринок туризму, тим самим залучати іноземних туристів та інвесторів. Розвиток курортно-туристичної сфери в регіоні призведе до збільшення доходів, що надходять в регіональні і місцеві бюджети і тим самим покращать рівень життя населення.

Крім того, це позитивно позначиться на зростанні попиту на продукцію місцевої промисловості, збільшенні об'єктів туризму, стану кон'юнктури у будівництві та інфраструктури в регіоні, дозволить вирішувати проблеми зайнятості й екології.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідивши розвиток туризму в Запорізькій області можна зробити наступні висновки.

1. Історія Запорізького краю достатньо багата на історичні та культурні події – з стародавніх часів до наших днів, відрізняється багатоманітністю, багатокультурністю (поліетнічністю) та іншими специфічними особливостями, що є сприятливим фактором для розвитку пізнавального туризму.

2. Із Запоріжжям пов'язані унікальні природні та штучні об'єкти й культурно-історичні явища, які є потенційно брендовими у сфері розвитку туризму (о.Хортиця, р.Дніпро зі спорудами ДніпроГЕСу, Запорозьке козацтво, Дніпрокомбінат та інші). З огляду на це міська влада має вжити достатніх заходів для формування цілеспрямованої маркетингової та інформаційної політики, пов'язаної з просуванням міста на туристичному ринку України та сусідніх країн.

3. Регіон має невикористані ресурси для інноваційного розвитку у таких галузях туризму як пізнавальний, подієвий (розважальний та спортивний), індустріальний, екологічний, водний, екстремальні та інші види туризму.

4. Сучасний стан благоустрою, транспортної і туристичної інфраструктури Запорізької області у контексті пріоритетного розвитку туристичної галузі є незадовільним, потребує вдосконалення, розбудови нових об'єктів, підвищення якості надання муніципальних (комунальних) і комерційних послуг.

5. Регіон має потенціал для залучення туристів з України (у першу чергу, Східний та Центральний регіони), Російської Федерації, Республіки Білорусь та інших країн СНД, Східної Європи, а також з країн, з містами яких встановлені побратимські відносини, і країн проживання української діаспори. Крім того, розвиток в'їзного туризму може бути пов'язаний із залученням туристів, що належать до менонітської культурно-релігійної громади та національних меншин, представлених у регіоні.

6. Для розвитку туристичної галузі на першому етапі доцільно обрати ресурсний підхід, який відрізняється підвищеною увагою до ефективності та повноцінності використання наявного туристичного потенціалу. У подальшому запроваджувати маркетинговий підхід для формування стійкого попиту на туристичні продукти та їх брендування.

7. Основою розвитку туристичної сфери Запорізької області має стати широке партнерство між владою, бізнесом і громадою, а також активізація горизонтальних зв'язків з іншими містами і регіонами України та інших країн для формування програм обміну досвідом, спрямуванням взаємних туристичних потоків, спільного просування на ринках туристичних послуг.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушенко В. Ю. Значення та розвиток територіально-рекреаційної системи завдяки туризму / В. Ю.Андрушенко // Розвиток економічної системи в умовах глобалізації: Матеріали міжн. наук.-практ. конф. – Вінниця, 2014. – С.87-90.
2. Арабаджи О. С. Етнографічний музей «Кале» (м. Мелітополь) як осередок збереження історичної пам'яті та культури караїмського народу / О.С. Арабаджи // Краєзнавство Запорозжя. – 2018. – №2. С. 14-18.
3. Бакурова А. В. Оцінка рекреаційної привабливості регіону / А.В. Бакурова, Д. В. Очеретін // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – Вип 183. – Том III. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. – С. 617-622.
4. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – 395 с.
5. Беляєва Л. Прогулки по любимому городу: Путівник. – Запоріжжя: ТОВ ВПО «Запоріжжя», 2010. – 86 с.
6. Безручко Е.С. Управление природно-рекреационными ресурсами в целях устойчивого развития туризма / Е.С. Безручко, Е.И. Мишнина // Управление в современных системах. – 2015. – №1(5). – С.36-39.
7. Беліченко А.О. Стратегія державного управління Запорізьким регіоном / А.О. Беліченко // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2010. – Випуск 41. – С. 152-160.
8. Биркович В. І. Модернізація туристичного та рекреаційного потенціалу регіонів України / В. І. Биркович // Статистика України. – 2006. – № 3 (34). – С. 83-86.
9. Бойко А.В. Концепція туристичного зонування Запорізької області // Мандруємо запорізькими просторами: Путівник-довідник / Упоряд. Сергій Білівненко, Людмила Брацило. – Запоріжжя:ПП «АА Тандем», 2008. – С. 5.
10. Брацило Л. Ф. Перспективні напрямки розвитку туристичного

краєзнавства в Запорізькій області краєзнавство / Л. Ф. Брацило // Краєзнавство Запоріжжя. – 2016. – №1. С. 106-114.

11. Брацило Л. Ф. Про розвиток туризму і курортів у Запорізькій області / Л.Ф. Брацило // Реалізація державної політики в сфері курортів і туризму в рекреаційних регіонах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 5-8 вересня 2007 року. – Сімферополь: КЦППК», 2007. – С. 36-38.

12. Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zamokropova.org.ua.

13. Векленко В. О. Музей Хреста на Хортиці / В. О. Векленко // Краєзнавство Запоріжжя. – 2018. – №2. С. 38-50.

14. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг: Навчальний посібник / В.В.Величко. – Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2013. – 202 с.

15. Всесвітня туристична організація. Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unwto.org/>.

16. Галасюк С. С. Сучасний стан розвитку санаторно-курортної бази в Україні / С. С. Галасюк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 15. – С. 197-202.

17. Головне управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/statystychna-informatsiia#2.2.9>.

18. Давиденко І. В. Основні компоненти туристично-рекреаційного потенціалу / І. В. Давиденко // Соціально-економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку в Україні та світі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2014. – Ч. 2. – С. 49-52.

19. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

20. Державний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.stonegrave.org/>

21. Духовні скарби нашого краю: фольклор Бердянського району

Запорізької області: Збірник фольклорних творів / Укл. Павленко І. Я., Полякова Н. Г. –Запоріжжя, 2005. –71 с.

22. Зайцева В. М. Сучасний стан курортнотртї сфери Запорізької області / Зайцева В. М. Корнієнко О. М. // Економіка. Управління. Інновації. – 2015. – Випуск № 3 (15) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

23. Загальне положення про санаторно-курортний заклад. Постанова КМУ від 11.07.2001 № 805. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dp_20010711_805.html.

24. Запорізька обласна державна адміністрація. Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.zoda.gov.ua/>

25. Запорізька Обласна Туристична Асоціація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zota.org.ua.

26. Запорізький обласний туристично-інформаційний центр. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zotic.zp.ua/uk/help/std/456707.html>.

27. Запорізька область. Туристична карта-схема [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zotic.zp.ua/uk/>.

28. Запорізька область у цифрах – 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/inf_zb_kor_2019.pdf.

29. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – Київ, 2002. – № 3-4. – Ст. 27.

30. Імплементация Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини: підсумки та перспективи: Зб. наук. праць за матеріалами ІІ Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 16 грудня 2016 р. / Заг. ред. О.А.Буценко. – К.: НАККМ, 2016. –136 с.

31. Інвестиційний портал Запорізької області. Промисловий потенціал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://investment.zoda.gov.ua/uk/the-industrial-potential>.

32. Кифяк В.Ф. Методи та принципи формування територіальних рекреаційних систем / В.Ф. Кифяк // Вісник ДІТБ. – 2013. – №17. – С.51-54.

33. Конституція України / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
34. Концепція розвитку санаторно-курортної галузі. Розпорядження КМУ від 23 квітня 2003 р. № 231-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart95/idx95147.htm>.
35. Концепція стратегічного розвитку туристичної галузі Запоріжжя до 2022 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://isc.biz.ua/images/HB/STZ_2014-2018_main.pdf.
36. Крилов М. В. Формування національного складу населення Запорізького Приазов'я / М. В. Крилов, О. С. Арабаджи // Етносоціальне буття народів Запорізького краю в геокультурному контексті. – Сімферополь : Таврія, 2005. – С. 45-58.
37. Лисенко В. Ю. Стратегія розвитку туризму у місті Запоріжжі на 2014-2018 рр. / В. Ю. Лисенко, Н. В. Пічкур. – Запоріжжя, 2013. – 93 с.
38. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. / О.О. Любіцева, С. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – Київ: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
39. Мандруємо запорізькими просторами: Путівник-довідник / Упоряд. Білівненко С., Брацило Л. – Запоріжжя: ПП «АА Тандем», 2008. – С. 3.
40. Манюк В. В. Палеонтологічні пам'ятки природи Дніпропетровської та Запорізької областей: сучасний стан і проблема збереження / В. В. Манюк // Палеонтологічний збірник. – Дніпропетровськ. – 2010. – № 42. – С. 108-117.
41. Марченко О.А. Концептуальні засади регіонального розвитку туристичної індустрії / О. А. Марченко // Економіка і суспільство. – 2017. – Випуск № 10. – С. 454-458.
42. Менеджмент і маркетинг туризму: навч. посібник / Т.М. Афонченкова, О.В. Булюк, Б.П. Масенко та ін.; за ред. О.Є. Лугініна. К.: Видавництво Ліра, 2012. 364 с.
43. Модернізація туризмознавства: теорія і практика партнерства: монографія / За ред. Г.П. Скляра. – Полтава: ПУЕТ, 2015. – 372 с.
44. Муніципальний телеканал м. Запоріжжя. Офіційний веб-сайт.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ztlv.zp.ua/turizm-stav-klyuchovim-prioritetom-rozvitku-zaporizkoyi-oblasti/#>.

45. Нестеренко О. В. Нематеріальна культурна спадщина Запорізького регіону: збереження і популяризація / О. В. Нестеренко // Краєзнавство Запоріжжя. – 2017. – №2. – С. 118-122.

46. Ноздріна Л. Ф. Бердянськ – курорт. Бердянск на ладони: Путеводитель по городу. – Бердянськ, 2015. – С. 7.

47. Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку 2017 року : стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. К. : Державна служба статистики України, 2017. 55 с.

48. Олійник О. М. Туристичний потенціал Запорізького регіону: стан та напрямки розвитку / О. М. Олійник, Д. Ю. Ловчикова // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. – 2011. – №3 – С. 97-100.

49. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. – Одеса : ОНЕУ, 2016. – 262 с.

50. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навчальний посібник / Є.В.Панкова. – К.: Видавництво: Альтерпрес, 2003. – 352 с.

51. Перелік об'єктів культурної спадщини національного значення, які заносяться до Державного реєстру нерухомих пам'яток України / Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. № 928. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.spadshina.com.ua/index.php?sID=23&itemID=376>.

52. Порядок визнання населеного місця історичним [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=909-2006-%EF>.

53. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: зб. нормативно- правових актів; під заг. ред. проф. В.К. Федорченка. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 640 с.

54. Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України. / Відомості Верховної Ради України [Текст]. – 2004. – №13. – Ст. 180.

55. Про затвердження переліку населених пунктів, віднесених до курортних: Постанова Кабінету Міністрів України № 1576 від 28.12.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?meg=1576%2D96%2D%EF>.

56. Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів: Постанова КМУ від 23 травня 2001 р. №562. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/562-2001-%D0%BF>. Назва з екрана.

57. Про курорти. Закон України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dp_20010711_805.html.

58. Про оголошення природних територій міста Бердянська Запорізької області курортом державного значення : Закон України від 11 січня 2005 року № 2305-IV // Відомості Верховної Ради. – 2005. – № 9. – С. 174.

59. Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020”. Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U005_15.html.

60. Про туризм: Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – №31. – Ст.241 (в редакції від 04.08.2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nre>.

61. Рюміна Є. Л. Управління розвитком курортно-туристичної сфери Запорізької області / Є. Л. Рюміна // Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 2 (14). – С. 83-86.

62. Семенов В.Ф. Регіональний вимір рекреаційно-туристичної діяльності: [монографія]. К.: Феникс, 2008. 201 с.

63. Скипенко А. Г. Геологические походы по Запорожской области / А.Г.Скипенко. – Запорожье, 1992. – Вып. 1. – 26 с. – 1995. – Вып. 2. – 26 с.

64. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.

65. Соціально-економічне становище Запорізької області за 2019 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php/publications/>.

66. Статистичний щорічник України за 2017 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. К., 2018. 541 с.

67. Статистичний щорічник України за 2018 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. – Житомир: ТОВ “Бук Друк”, 2019. – 482 с.

68. Стратегія розвитку туризму у місті Запоріжжі на 2014-2018 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://isc.biz.ua/images/HB/STZ_2014-2018_main.pdf.

69. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017>.

70. Сучасний стан законодавчого забезпечення туризму в Україні: проблеми та шляхи вирішення: Звернення учасників Всеукраїнських громадських слухань / Туристична Асоціація України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=322>.

71. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія / Т.І. Ткаченко. – К.: КНТЕУ, 2006. – 537 с.

72. Топалова О. Сучасний стан розвитку геологічного туризму в Запорізькій області / О. Топалова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – 2017. – Вип. 1 (66) / 2 (67). – С. 113–117.

73. Тронько П. Історичне місто як культурна цінність і об’єкт пам’яткоохорони / П. Тронько, Я. Верменич // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – 2009. – № 15. – С.171-183.

74. Туризм в Україні [Електронний ресурс] / Держкомстат України, 2018.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

75. Туристична діяльність в Україні у 2017 році: стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. – К.: Державна служба статистики України, 2018. – 90 с.

76. Туристична діяльність в Україні у 2018 році: стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. К.: Державна служба статистики України, 2019. – 80 с.

77. Туристичний імідж регіону: монографія / за ред. А.Ю. Парфіненка. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 312 с.

78. Туристичні ресурси та інфраструктура – головні складові розвитку туризму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/tourism/36431/>.

79. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посібн. / Н.В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

80. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. №435-IV. / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – С. 283

81. Шиханов Р. Б. Санаторій «Олександрабад». Запоріжжя туристичне: Фотоальбом / Упоряд. Брацило Л. – Запоріжжя: ПП «АА Тандем», 2008. – С. 4.

82. Юхновська Ю.О. Проблеми та перспективи розвитку туристичної, лікувально-оздоровчої та курортно-рекреаційної сфери Запорізької області Ю.О.Юхновська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/355.pdf>.

83. Юхновська Ю.О. Розвиток туристичного потенціалу Запорізького регіону / Ю.О. Юхновська, Є.І. Гірняк // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2017. – № 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.easterneurope-eb.in.ua/7-2017-ukr>.

84. Юхновська Ю.О. Сучасні тенденції розвитку потенціалу туристичної галузі України та Запорізького регіону / Ю.О. Юхновська // Економіка і суспільство. – 2018. – № 19. – С. 261-268.

85. Янущенко Д. В. Перспективи розвитку геологічного краєзнавства в Запорізькій області / Д. В. Янущенко // Краєзнавство Запорожжя. – 2016. – №1. С. 106-114.

ДОДАТКИ
Додаток А

Соціально-економічні передумови

Таблиця А. 1

Чисельність наявного населення за регіонами
(на 1 січня 2019 року), тис. осіб, [67]

	усього	міське	сільське	Частка міського населення у загальній чисельності, відсотків
Україна	42153,2	29256,7	12896,5	69,41
Автономна Республіка Крим
області				
Вінницька	1560,4	801,7	758,7	51,38
Волинська	1035,3	540,7	494,6	52,22
Дніпропетровська	3206,5	2690,5	516,0	83,91
Донецька	4165,9	3783,4	382,5	90,82
Житомирська	1220,2	721,4	498,8	59,12
Закарпатська	1256,8	466,1	790,7	37,09
Запорізька	1705,8	1319,2	386,6	77,33
Івано-Франківська	1373,3	607,0	766,3	44,20
Київська	1768,0	1097,3	670,7	62,07
Кіровоградська	945,5	597,9	347,6	63,24
Луганська	2151,8	1872,0	279,8	87,00
Львівська	2522,0	1537,7	984,3	60,97
Миколаївська	1131,1	774,1	357,0	68,44
Одеська	2380,3	1595,5	784,8	67,03
Полтавська	1400,5	873,2	527,3	62,35
Рівненська	1157,3	549,6	607,7	47,49
Сумська	1081,4	747,8	333,6	69,15
Тернопільська	1045,9	473,7	572,2	45,29
Харківська	2675,6	2168,4	507,2	81,04
Херсонська	1037,6	636,4	401,2	61,33
Хмельницька	1264,7	722,0	542,7	57,09
Черкаська	1206,4	684,0	522,4	56,70
Чернівецька	904,4	390,7	513,7	43,20
Чернігівська	1005,7	655,6	350,1	65,19
міста				
Київ	2950,8	2950,8	—	100,00
Севастополь

Додаток Б
SWOT-аналіз

Таблиця Б.1

SWOT-аналіз Запорізької області

Сильні сторони (внутрішні)	Слабкі сторони (внутрішні)
<p>Унікальна історична і культурна спадщина загальноукраїнського та міжнародного значення</p> <p>Наявність потенційно брендів об'єктів і продуктів (о.Хортиця, Запорозьке козацтво, індустріальна спадщина та ін.)</p> <p>Економічно розвинений регіон</p> <p>Вигідне транспортно-логістичне розташування (автошляхи та залізничні шляхи міжнародного значення)</p> <p>Наявність об'єктів і територій заповідного фонду в межах міста</p> <p>Специфічне просторове планування міста, поєднання урбанізованої забудови з рекреаційними зонами</p> <p>Річка Дніпро як водна артерія, зона відпочинку і місце проведення різних заходів, пункт зупинки круїзних пароплавів</p> <p>Високий рівень концентрації людського капіталу, наявність наукових закладів та студентської молоді</p>	<p>Низька якість комерційних та окремих муніципальних послуг (транспорт, громадські туалети, прибирання вулиць)</p> <p>Проблеми з благоустроєм міста, висока "природна" засміченість та занедбаність окремих територій</p> <p>Значне техногенне навантаження на довкілля</p> <p>Низька якість та недостатній асортимент туристичних послуг</p> <p>Низька активність громади міста в цілому, у т.ч. у сфері туризму, послуг, розвитку клієнто-орієнтованого малого та середнього бізнесу</p> <p>Низький рівень кооперації, партнерських відносин, кластеризації сфери послуг</p> <p>Відсутність традицій системного управління процесами стратегічного розвитку міста, проектного менеджменту</p> <p>Відсутність ефективної організаційної структури з управління розвитком туризму, брак професійних кадрів у системі муніципального управління</p>
Можливості (зовнішні)	Загрози (зовнішні)
<p>Доступність сучасних інформаційних технологій та їхній подальший розвиток</p> <p>Збільшення попиту на туристичні продукти на внутрішньому ринку (організований та неорганізований туризм)</p> <p>Близькість обласних центрів та інших населених пунктів із загальною чисельністю понад 10 млн. осіб (як ринки збуту)</p> <p>Наявність транзитного туристичного потоку через область (до чорноморського та азовського узбережжя)</p> <p>Подальший розвиток партнерських відносин з містами-побратимами</p> <p>Розвиток державно-приватного партнерства</p> <p>Зацікавленість проектами розвитку туризму з боку молодіжних громадських організацій, студентів</p> <p>Зацікавленість історико-культурною спадщиною з боку української діаспори, та зарубіжних представників інших національних меншин, що мешкають у Запорізькій області</p> <p>Альтернативні джерела фінансування проектів (фонди підтримки місцевого самоврядування, проекти міжнародної технічної допомоги)</p> <p>Горизонтальна співпраця з іншими регіонами</p> <p>Наявність попиту з боку мешканців Запоріжжя у сфері пізнавального, подієвого, промислового, "зеленого" туризму (місцевий туризм)</p>	<p>Незадовільний стан транспортної інфраструктури країни, низька якість послуг з перевезення</p> <p>Дефіцит бюджету, неможливість фінансування проектів через несправедливий розподіл бюджету "центр-регіони"</p> <p>Конкуренція з боку інших міст і регіонів України</p> <p>Погіршення екологічної ситуації у місті (регіоні)</p> <p>Неефективне державне управління туристичною галуззю в цілому</p> <p>Поглиблення макроекономічних кризових явищ на національному та світовому ринках</p> <p>Відсутність підтримки ініціатив влади у сфері розвитку туризму з боку бізнесу та громадськості, центральних органів влади</p> <p>Інформаційна закритість влади і суспільства</p> <p>Зниження купівельної спроможності споживачів та попиту на туристичні послуги</p> <p>Адміністративно-територіальна реформа, втрата Запоріжжям статусу обласного центру</p>

Додаток В
Туристична діяльність

Таблиця В.1

Дохід від надання туристичних послуг в розрізі регіонів

	Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів)	У тому числі від екскурсійної діяльності	%	Сума комісійних, агентських і інших винагород	Операційні витрати
Україна	20307544,1	37487,8	0,18	306209,8	17125548,9
Вінницька	14899,4	—		1311,7	7815,1
Волинська	12805,1	—		4568,7	2402,2
Дніпропетровська	5162,9	—		3337,4	3822,2
Донецька	6951,0	10,9	0,16	1421,9	5430,7
Житомирська	1058,6	—		—	965,3
Закарпатська	9517,8	86,0	0,90	758,3	9717,9
Запорізька	1964,4	655,8	33,38	615,6	1575,1
Івано-Франківська	432680,6	1677,7	0,39	1109,3	342455,3
Київська	2155,3	59,1	2,74	1435,2	1651,3
Кіровоградська	—	—		—	—
Луганська	—	—		—	—
Львівська	415437,1	1274,9	0,31	13890,4	124624,2
Миколаївська	1372,3	556,0	40,52	816,3	1232,2
Одеська	128986,8	1826,9	1,42	4422,8	92236,2
Полтавська	—	—		—	—
Рівненська	5266,5	—		—	5205,9
Сумська	4888,4	—		4888,4	4529,5
Тернопільська	2708,8	122,2	4,51	42,6	1422,8
Харківська	21123,3	—		25,2	21597,4
Херсонська	518,4	—		—	394,2
Хмельницька	19,4	9,1	46,91	—	28,8
Черкаська	5965,1	886,0	14,85	1474,5	3062,8
Чернівецька	9515,9	—		325,8	22062,5
Чернігівська	388,5	—		161,5	103,4
м.Київ	19224158,5	30323,2	0,16	265604,2	16473213,9

Таблиця В. 2

Розподіл туристів, обслуговуваних турагентами, з метою лікування у 2017 році
за регіонами, осіб
фізичні особи-підприємці, складено за [75]

	Обслуговувано туристів, усього	З метою лікування	У відсотках, %
Україна	402439	24638	6,12
АР Крим	-	-	-
Вінницька	26395	-	-
Волинська	9545	74	0,78
Дніпропетровська	46086	121	0,26
Донецька	2716	59	2,17
Житомирська	6920	31	0,45
Закарпатська	7255	24	0,33
Запорізька	20841	31	0,15
Івано-Франківська	7000	11	0,16
Київська	17244	2	0,01
Кіровоградська	6024	56	0,93
Луганська	1938	-	-
Львівська	52665	21119	40,10
Миколаївська	5119	1	0,02
Одеська	24101	20	0,08
Полтавська	15472	19	0,12
Рівненська	6317	-	-
Сумська	5941	12	0,20
Тернопільська	5920	9	0,15
Харківська	30838	998	3,24
Херсонська	15454	204	1,32
Хмельницька	19265	6	0,03
Черкаська	17146	33	0,19
Чернівецька	6785	-	-
Чернігівська	11168	527	4,72
м. Київ	34284	1281	3,74
м. Севастополь			

Таблиця В. 3

Розподіл туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами, з метою лікування у 2017 році за регіонами, осіб юридичні особи, складено за [75]

	Обслуговувано туристів, усього	З метою лікування	У відсотках, %
Україна	2403987	54661	2,27
АР Крим	-	-	-
Вінницька	12239	-	-
Волинська	7502	816	10,88
Дніпропетровська	29440	926	3,15
Донецька	6515	58	0,89
Житомирська	2596	1	0,04
Закарпатська	7397	4	0,05
Запорізька	26834	52	0,19
Івано-Франківська	66309	345	0,52
Київська	19739	170	0,86
Кіровоградська	2412	32	1,33
Луганська	887	2	0,23
Львівська	122485	32649	26,66
Миколаївська	6686	12	0,18
Одеська	48201	35	0,07
Полтавська	3560	85	2,39
Рівненська	4851	9	0,19
Сумська	5244	25	0,48
Тернопільська	3638	-	-
Харківська	21091	541	2,57
Херсонська	4824	1600	33,17
Хмельницька	7564	4	0,05
Черкаська	3807	53	1,39
Чернівецька	13556	20	0,15
Чернігівська	4806	-	-
м. Київ	1971804	17222	0,87
м. Севастополь	-	-	-

Таблиця В. 4

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами у 2018 році,
за регіонами, осіб [67]

	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами		внутрішніх туристів	виїзних туристів (громадян України, які виїжджали за кордон)		в'їзних (іноземних) туристів
Україна	4557447		456799	4024703		75945
Автономна Республіка Крим
області						
Вінницька	42178		8360	33816		2
Волинська	21807		5963	15396		448
Дніпропетровська	116981		9229	107752		—
Донецька	28425		5575	22839		11
Житомирська	17957		3359	14597		1
Закарпатська	25348		6258	18907		183
Запорізька	56374		17138	38984		252
Івано- Франківська	55781		33572	18816		3393
Київська	66385		3320	63025		40
Кіровоградська	11556		1280	10276		—
Луганська	6261		86	6175		—
Львівська	182255		61881	112757		7617
Миколаївська	19002		948	18049		5
Одеська	81381		24081	55296		2004
Полтавська	32007		2124	28392		1491
Рівненська	22027		1680	20347		—
Сумська	16178		3127	13050		1
Тернопільська	13103		3618	9485		—
Харківська	62232		8326	53633		273
Херсонська	26130		6428	19702		—
Хмельницька	25738		12017	13720		1
Черкаська	26383		3364	22995		24
Чернівецька	29562		5050	24375		137
Чернігівська	22306		1102	21204		—
міста						
Київ	355009 0	228913		32 61 11 5	60062	
Севастополь	

Таблиця В.5

Перелік санаторно-курортних закладів Запорізької області, місцезнаходження та профілів санаторно-курортного лікування, за якими надаються санаторно-курортні послуги потерпілим (особам з інвалідністю) внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, складено за [Ошибка!

Источник ссылки не найден.]

ТОВ "Санаторій Арктика"	<ul style="list-style-type: none"> - захворювання системи кровообігу - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи - захворювання урологічного профілю 	71100, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Макарова, буд. 20/2 http://arctica.zp.ua контактні телефони: (06153) 6-06-24
Клінічний санаторій "Бердянськ" Філія ПрАТ "Приазовкурорт"	<ul style="list-style-type: none"> - захворювання системи кровообігу - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи - захворювання шкіри - захворювання урологічного профілю 	71120, Запорізька обл., м. Бердянськ, бульв. Тіністий, буд. 12 http://priazovkurort.com.ua контактні телефони: (06153) 4-18-82
Клінічний санаторій "Великий Луг" Філія ПрАТ "Приазовкурорт"	<ul style="list-style-type: none"> - захворювання системи кровообігу - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи - захворювання органів зору 	69096, м. Запоріжжя, вул. Ленська, буд. 45 http://priazovkurort.com.ua контактні телефони: (061) 226-01-25
Санаторій "Кирилівка" Філія ПрАТ "Приазовкурорт"	<ul style="list-style-type: none"> - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання хребта та спинного мозку - захворювання органів дихання 	72563, Запорізька обл., Акимівський р-н, смт Кирилівка, вул. Санаторна, буд. 1 http://sanatorium-kirillovka.com контактні телефони: (06131) 6-94-75, 6-91-07
"Клінічний санаторій "Лазурний " Філія ПрАТ "Приазовкурорт"	<ul style="list-style-type: none"> - захворювання системи кровообігу - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи - захворювання урологічного профілю 	71120, Запорізька обл., м. Бердянськ, бульв. Центральний, буд. 4А http://priazovkurort.com.ua контактні телефони: (098) 374-88-85
Санаторій "Нафтохімік України" ПП "Курорти Приазов'я"	<ul style="list-style-type: none"> - захворювання системи кровообігу - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи 	71100, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Макарова, буд. 71 http://neftehimik.zp.ua контактні телефони: (06153) 6-06-07